

23 JUNI 2023

SIGNALERING VAN (ON)VEILIGHEID IN OEKRAÏENSE GEZINNEN

EEN KWALITATIEF ONDERZOEK NAAR DE SIGNALERING EN WEGING VAN (ON)VEILIGHEID OP
EEN OPVANGLOCATIE VOOR OEKRAÏENSE VLUCHTELINGEN

JANNEKE DE KWAADSTENIET
MASTER FORENSISCH SOCIALE PROFESSIONAL
Module 5. 1820140
Docent: Joep Hanrath

Voorwoord

Voor u ligt de masterscriptie ‘signalering van (on)veiligheid in Oekraïense gezinnen’. Een kwalitatief onderzoek naar het signaleren en wegen van signalen van (on)veiligheid op een opvanglocatie voor Oekraïense vluchtelingen. De scriptie is geschreven in het kader van het afstuderen voor de Master Forensisch Sociale Professional. In de zomer van 2021 vond ik het tijd voor een nieuwe uitdaging naast mijn werk bij Veilig Thuis Zaanstreek Waterland. Ik besloot mij te oriënteren op een opleiding en via de zoektermen ‘zorg’ ‘veiligheid’ ‘sociaal’ ‘master’ ‘deeltijd’, stuitte ik op de site van de Hogeschool Utrecht. Ik was meteen enthousiast en binnen een week had ik besloten hiervoor te gaan. Ik heb de opleiding met veel plezier gevolgd en vond het leerzaam om met professionals uit het forensisch werkveld in de schoolbanken te zitten. De afgelopen twee jaar heb ik regelmatig de vraag gekregen wat ik met de opleiding wil gaan doen. Mijn voornaamste doel was het uitbreiden van kennis vanuit de literatuur en de praktijk. Wat de volgende stap is, is op dit moment een vraagteken. De opleiding levert hoe dan ook een bijdrage aan mijn professionele ontwikkeling. Ook ben ik tot inzicht gekomen dat de socioloog nog steeds in mij schuilt. Ik blijf, net als 16 jaar geleden, geïnteresseerd in hoe samenlevingen en relaties functioneren. Dit blijkt ook uit de keuze voor het afstudeeronderwerp. Toen ik voor het eerst op het schip kwam, was ik meteen geïntrigeerd door het wereldje daar ‘in de haven van Zaandam’. Een schip vol met (Oekraïense) vluchtelingen die vanuit crisis ineens in een totaal andere wereld terecht zijn gekomen en hun leven proberen vorm te geven in hun nieuwe land.

Toen mijn afstudeerbegeleider de vraag stelde, ‘wat vind je echt interessant op je werk, waar gaat je hart sneller van kloppen’, ik kon het niet bedenken. Mijn vrouw wist het meteen en zei ‘wat dacht je van die Oekraïense moeder en het schip? Haar idee klopte en ik besloot mijn onderzoek te richten op de (on)veiligheid van de Oekraïense gezinnen op het schip. Met veel interesse heb ik dit onderzoek uitgevoerd. Vooral het empirische deel gaf energie en inspiratie. Ik vond het leuk om op het schip aanwezig te zijn en de samenwerking met de respondenten te ervaren. Tegelijkertijd vond ik het afstudeerproces intens. Niet geheel vreemd, gezien onze dochter Dunja 4 december 2022 is geboren. Vooraf dacht ik dat afstuderen en een baby prima zou kunnen, gezien baby’s veel slapen. Dit bleek toch iets anders te zijn in de praktijk.

Maar het is gelukt en ik ben hier mega trots op. Ik ben mijn vrouw, Els, onwijs dankbaar voor alle support. ‘Hou vol’ zijn denk ik de twee meest gebruikte termen in ons leven het afgelopen half jaar. Ook wil ik mijn lieve kinderen Thom, Jasper en Dunja bedanken. De jongens voor hun nuchtere blik “mam, dat gaat heus wel lukken, want je haalt altijd alles”. Dunja, omdat ze mij regelmatig terug in de realiteit bracht, want luiers moeten nu eenmaal verschoond worden. Daarnaast grote dank aan mijn afstudeerbegeleider, Joep Hanrath. Vanaf het eerste moment voelde ik vertrouwen en heeft hij mij uitgedaagd om dicht bij mezelf te blijven en vooral iets leuks te maken van het afstuderen. Daarnaast was zijn feedback helpend en leerzaam. Ik bedank mijn moeder voor haar kritische blik en haar ondersteuning. Ook dank aan mijn lieve vrienden en familie die mij allemaal hebben gesteund. De GGD voor de facilitering van tijd en geld. Tot slot mijn leerteam voor de steun tijdens dit proces, zeker ook op momenten met tegenslagen.

Veel plezier met lezen!

Janneke de Kwaadsteniet

Amsterdam, 23 juni 2023

Samenvatting

Na de grootschalige inval op 24 februari 2022 zijn veel Oekraïners halsoverkop gevlucht naar Nederland. Om deze crisis het hoofd te bieden, hebben Nederlandse gemeenten opvanglocaties opgezet. In mei 2022 huurde de gemeente Zaanstreek Waterland twee cruiseschepen om ongeveer 150 vluchtelingen op te vangen. Dit resulteert in een situatie waarin Oekraïense gezinnen, weggerukt uit hun eigen omgeving, onderdak aangeboden krijgen in Nederland. Vanwege hun Europese status krijgen ze de mogelijkheid om hier een nieuw leven op te bouwen. Kinderen mogen naar school, ouders kunnen werken en zowel kinderen als ouders hebben recht op hulp, maar zijn ook verplicht om mee te werken als de hulpverlening zich zorgen maakt en in ernstige gevallen Veilig Thuis inschakelt. Voor professionals in de (jeugd)zorg is deze groep ook onbekend terrein. Ze zien de kinderen van de gevluchte gezinnen dagelijks en richten hun aandacht op het opvoedkundig handelen. Zowel voor de professionals als de Oekraïners is dit een leerproces, waarbij de vraag ontstaat "Hoe moeten we omgaan met mogelijke zorgen over de opvoeding en hoe herkennen we signalen van onveiligheid? Het doel van het onderzoek is om een beeld te krijgen van de zorgen over (on)veiligheid die professionals waarnemen en hoe ze zorgvuldig afwegen hoe hiermee om te gaan. Om deze vraag te beantwoorden, is er een kwalitatief onderzoek uitgevoerd.

Door middel van literatuuronderzoek is de gewenste situatie in kaart gebracht. Vervolgens is de feitelijke situatie in beeld gebracht door een de uitvoer van een empirisch onderzoek onder tien professionals die werkzaam zijn op het schip of directe connectie hebben met gezinnen die woonachtig zijn op het schip. De bevindingen uit de literatuur en de praktijk zijn aan elkaar gekoppeld waardoor een beeld is geschetst van de feitelijke en de gewenste situatie.

Uit het literatuuronderzoek blijkt dat de meldcode en de richtlijnen de gangbare normen zijn om (on)veiligheid te beoordelen, maar dat er geen specifieke aandacht is voor het signaleren van (on)veiligheid bij vluchtelingen. Uit de feitelijke situatie blijkt dat professionals de meldcode en richtlijnen niet op die manier toepassen. De literatuur geeft aan dat het risico op kindermishandeling aanwezig is onder vluchtelingen, waarbij ouderfactoren de belangrijkste risicofactoren vormen. Dit kan bijvoorbeeld te maken hebben met psychische problemen en het opvoeden als alleenstaande ouder. Deze factoren zijn zaken waar Oekraïense vluchtelingen weinig tot geen controle over hebben, maar die inherent zijn aan hun vluchtelingensituatie. Opvallend is dat de respondenten moeite lijken te hebben met het herkennen van signalen van onveiligheid. Ze worstelen met wat ze (denken te) zien en hoe ze hierop moeten reageren. Tijdens het literatuuronderzoek wordt het ecologisch systeemmodel van Bronfenbrenner gebruikt als theoretisch kader, zowel nationaal als internationaal, om de invloeden op de ontwikkeling van een individu te begrijpen. Bronfenbrenner identificeert vijf niveaus of systemen die de ontwikkeling van een individu beïnvloeden: het microsysteem, mesosysteem, exosysteem, macrosysteem en chronosysteem. Volgens Bronfenbrenner kunnen deze niveaus niet los van elkaar worden gezien; ze zijn met elkaar verweven. Het model helpt professionals om inzicht te krijgen in de factoren die van invloed zijn op de ontwikkeling van een individu. Uit het empirisch onderzoek blijkt dat in de situatie van de Oekraïense gezinnen aan boord van het schip de focus voornamelijk ligt op het identificeren en beïnvloeden van individuele opvoedsituaties, met minder aandacht voor de bredere context waarin de Oekraïense gezinnen leven en opgroeien.

Op basis van dit onderzoek zijn aanbevelingen geformuleerd met als doel interventies op verschillende niveaus, zoals beschreven door Bronfenbrenner. Deze aanbevelingen zijn gericht op het vergroten en verfijnen van kennis bij professionals, bijvoorbeeld door scholing over de meldcode en het ontwikkelen van een werkkaart door het NJI. Daarnaast worden aanbevelingen gedaan om de Oekraïense gemeenschap te versterken en te activeren (mesosysteem), zodat er preventief gewerkt kan worden aan veiligheid. Deze aanbevelingen bieden praktische handvatten en de onderzoeker is ervan overtuigd dat ze zowel professionals als Oekraïense vluchtelingen kunnen ondersteunen. De uitdaging voor de onderzoeker is nu om deze aanbevelingen ook daadwerkelijk te implementeren in de praktijk.

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	2
1.1.	Illustratie	2
1.2.	Oorlog in Oekraïne	2
1.3.	Het recht op jeugdhulp, de richtlijnen jeugdhulp en de meldcode	3
1.4.	Relevantie voor de praktijk	3
1.5.	Vluchtelingen en Jeugdzorg	4
1.6.	De positie van Oekraïense vluchtelingen.....	4
1.7.	Doelstelling en vraagstelling	5
2.	Methodologische verantwoording.....	7
2.1.	Onderzoeksstrategie en situering.....	7
2.2.	Literatuuronderzoek.....	7
2.3.	Empirisch onderzoek.....	7
2.4.	Betrouwbaarheid en validiteit	8
2.5.	Ethiek	9
3.	Literatuuronderzoek.....	10
3.1.	Standaarden voor (on)veilige opvoedsituaties in Nederland.....	10
3.2.	Definitie van kindermishandeling	11
3.3.	Het ecologisch model van Bronfenbrenner.....	12
3.4.	De richtlijnen Jeugdhulp.....	14
3.5.	De psychosociale gevolgen van vluchteling zijn	17
3.6.	Het bieden van jeugdhulp aan vluchtelingen op een opvanglocatie	20
3.7.	De beantwoording van de theoretische hoofdvraag	23
3.8.	Conceptueel model	25
4.	Empirisch onderzoek	26
4.1.	De locatie en de respondenten.....	26
4.2.	Meldcode en richtlijnen	27
4.3.	De signalering en weging van (on)veiligheid	27
4.4.	De invloed van trauma's en stress op (on)veilig opgroeien	31
4.5.	De leerplicht en het onderwijssysteem	32
4.6.	Het verblijf op het schip en de invloed op (on)veilig opgroeien	32
4.7.	Suggesties tot het verbeteren van de samenwerking en de signalering	34
4.8.	De beantwoording van de empirische hoofdvraag	36
5.	Conclusie en aanbevelingen.....	38
5.1.	Conclusie	38
5.2.	Aanbevelingen	41
5.3.	Aanbevelingen voor vervolgonderzoek	42
5.4.	Kritische beschouwing.....	42
	Literatuurlijst.....	43
	Onderzoeksinstrument: de interviewvragen	48

1. Inleiding

De inleiding geeft een korte schets van de achtergrond van het probleem en de doel- en vraagstelling van dit afstudeeronderzoek.

1.1. Illustratie

Professionals van een schip (opvanglocatie voor Oekraïense vluchtelingen) doen melding bij Veilig Thuis over een moeder en haar twee kinderen. De moeder zou haar kinderen veel alleen laten en ook gaan ze niet structureel naar school. Moeder gaat in de avond regelmatig van het schip om te kletsen met vrienden die ook op het schip wonen. Ze zou dan alcohol nuttigen en de indruk is dat ze onder invloed is van drugs. De kinderen blijven dan in de cabine (ongeveer 12m²) en zijn onder toezicht van vrienden op dezelfde gang. Moeder geeft aan gek te worden als ze de hele avond in de hut moet blijven. Haar oudste kind (11) ging in Oekraïne ook niet naar school en kreeg thuis onderwijs. Moeder krijgt hem zijn bed niet uit. Haar kind vindt het niet leuk op school, o.a. vanwege de taalbarrière. Moeder heeft moeite met het beschikbare eten op het schip. Ze heeft geen eigen keuken of koelkast en moeten eten wat de pot schaft. Moeder is voedingsdeskundige en kan op deze manier niet naar eigen wens koken. Haar kinderen krijgen meer suikers binnen dan zij wenselijk vindt. Moeder heeft het idee dat er op haar wordt gelet op het schip. Iedere keer als ze naar buiten gaat moet ze zichzelf op een lijst als afwezig uittekenen.

De professionals op het schip maken zich zorgen over de kinderen en de beschikbaarheid van moeder voor haar kinderen. School wil melding doen bij leerplicht en vanuit de professionals komt de vraag voor een inschatting op veiligheid. Geopperd wordt dat, wanneer de situatie onveranderd blijft, de kinderen misschien elders moeten worden geplaatst. Dit levert dilemma's op; volgens de jeugdhulpverlener en Veilig Thuis is dit geen oplossing en is er geen sprake van acute onveiligheid. De kinderen zouden hierdoor het mogelijk juist een extra trauma oplopen. Tegelijk is de verwachting dat de kinderen op deze manier een achterstand krijgen in hun (cognitieve) ontwikkeling en dat komt hun toekomst niet ten goede. Er wordt ook verschillend aangekeken tegen de afwezigheid van moeder in de avond. Het beeld ontstaat dat professionals stoeien met wat ze (denken) te signaleren, ze niet weten hoe ze de zorgen moeten wegen en welke vervolgstappen passend zijn voor de Oekraïense vluchtelingen. Het zijn dilemma's die de inspiratie vormen voor dit afstudeeronderzoek.

1.2. Oorlog in Oekraïne

Op 24 februari 2022 is de Russische invasie van Oekraïne en gezinnen vluchten massaal het land uit. Uit cijfers van de rijksoverheid blijkt dat in juli 2022 71.750 Oekraïners in Nederland staan ingeschreven, waaronder 23.200 kinderen onder de 18 jaar (Ministerie van Justitie en Veiligheid, 2022b). Oekraïners worden ondergebracht op diverse (gecreëerde) opvanglocaties in Nederland, waaronder cruiseschepen die worden omgebouwd. Oekraïners mogen 90 dagen vrij reizen en hoeven geen asiel aan te vragen om in Nederland te verblijven. Inmiddels is dit verlengd naar 180 dagen (Ministerie van Algemene Zaken, 2023). Ze mogen zelf onderdak zoeken en als dit niet lukt is de gemeente verantwoordelijk om opvang te bieden (Oorlog Oekraïne - informatie voor gemeenten,

2023). Centraal Orgaan Opvang asielzoekers (COA) zoekt samenwerking met gemeentes om de opvang daadwerkelijk te realiseren (Geen asielopvang nodig voor het merendeel van de Oekraïners, z.d.) Oekraïners die onder de richtlijn ‘tijdelijke bescherming’ vallen mogen in ieder geval tot 4 maart 2024 blijven (Naturalisatiedienst, 2023). Op de website van de Rijksoverheid staat omschreven waar Oekraïense vluchtelingen recht op hebben op het gebied van werk, inkomen en bijvoorbeeld kinderopvang. Ze kunnen een baan zoeken en kinderen hebben recht op onderwijs. Ook hebben ze recht op zorg en kunnen ze gebruik maken van de WMO en Jeugdzorg.

1.3. Het recht op jeugdhulp, de richtlijnen jeugdhulp en de meldcode

In Nederland geldt dat alle minderjarigen die in Nederland verblijven recht hebben op jeugdhulp (artikel 1.3. Jeugdwet). Jeugdhulp is hulp bij psychische hulpvragen, een verstandelijke beperking en/of opvoedproblemen. Jeugdhulp is bedoeld voor kinderen en jongeren tot 18 jaar, soms tot 23 jaar (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2021). De gemeente is verantwoordelijk voor deze hulp, welke door professionals wordt uitgevoerd en de richtlijnen voor Jeugdhulp zijn vastgelegd in de ‘richtlijnen jeugdhulp’. Deze zijn bedoeld ter ondersteuning van professionals om samen met jongeren, ouders en kinderen te beslissen welke hulp passend is. Deze richtlijnen zijn gedetailleerd uitgewerkt en een hulpmiddel in het werken met gezinnen (www.richtlijnenjeugdhulp.nl). Ook op het schip ontstaan situaties waarin jeugdhulp nodig is en/of professionals vinden dat er hulp nodig is. De professional kan als een gezin geen hulpvraag heeft en/of de hulp niet van de grond komt de meldcode volgen en een melding doen bij Veilig Thuis. De meldcode helpt professionals met het signaleren en handelen bij (vermoedens van) huiselijk geweld of kindermishandeling (Ministerie van Algemene Zaken, 2022). In dit onderzoek wordt onderzocht in hoeverre de meldcode en de richtlijnen jeugdhulp ondersteunend zijn bij het signaleren van onveiligheid bij, en het bieden van hulp aan Oekraïense gezinnen op een opvanglocatie.

1.4. Relevantie voor de praktijk

In de praktijk wordt zichtbaar dat professionals verschillende ideeën hebben over wat wenselijk is voor het gezin en zoekende zijn wat de beste aanpak is. In de casus zoals hierboven beschreven vertelt een hulpverlener van moeder geschrokken te zijn van de Veilig Thuis melding en het feit dat deze moeder hulp moet accepteren. Haar visie op de opvoedkwaliteiten van deze moeder is positiever dan die van de melders. Er ontstaat een gesprek over normen en waarden, over de kwaliteiten van deze moeder en over wat wél zou kunnen helpen om deze moeder en kinderen te ondersteunen. In gesprek met het lokale (jeugd) team komen juist zorgen over deze moeder. Tijdens een verkennend gesprek met de locatiemanager van het cruiseschip worden deze verschillende opvattingen erkend. Daarnaast wordt de behoefte tot een uniform screeninginstrument uitgesproken. Het zou de professionals misschien helpen in het werken met de Oekraïense vluchtelingen (persoonlijke communicatie, 7 maart 2023).

1.5. Vluchtelingen en Jeugdzorg

In 'de Jeugdzorg' gebeurt het natuurlijk regelmatig dat er verschillende opvattingen zijn voor wat goed is in een gezin. Dit heeft te maken met het persoonlijke referentiekader en dat hoeft in wezen geen probleem te zijn, zolang de hulpverlener er zich bewust van is en hiernaar weet te handelen. Kahneman (2011) spreekt hierover systeem 1, de automatische piloot en systeem 2, waarbij processen bewuster plaatsvinden (Kahneman, 2011). Het werken met vluchtelingengezinnen die verblijven op een opvanglocatie, doet mogelijk vaker een beroep op dit bewuste handelen van de professional. Zonmw¹ heeft in 2020 onderzoek laten uitvoeren in samenwerking met Nidos, Pharos en Jeugdzorg Nederland om te bestuderen in hoeverre de jeugdhulp aansluit bij vluchtelingenkinderen die in een AZC wonen. Vanuit dat onderzoek worden aanknopingspunten beschreven die relevant zijn voor dit afstudeeronderzoek. Belangrijke aspecten zijn bijvoorbeeld dat voor toeleiding naar hulp er meer begrip en kennis noodzakelijk is over de etnisch- culturele achtergrond, het migratietraject, de mogelijke trauma's en de culturele interpretatie van gezondheid en ziekte (Lebesque et.al., 2020). Tegelijk weten we vanuit literatuur dat het een stabiele opvoedsituatie vraagt om traumabehandeling in te zetten (Lebesque et al., 2020; Fazel & Betancourt, 2018). Het ontbreken van een stabiele situatie kan maken dat de onveiligheid blijft bestaan, omdat de vluchtelingen op een tijdelijke locatie verblijven. Het zijn aspecten die voor de Oekraïense gezinnen mogelijk ook relevant zijn en van invloed op de (on)veiligheid.

1.6. De positie van Oekraïense vluchtelingen

Dit onderzoek richt zich op Oekraïense vluchtelingen vanwege hun bijzondere positie. Het feit dat Oekraïense vluchtelingen het recht op werk, onderdak, onderwijs en zorg hebben is geweldig en tegelijk creëert dit misschien ook een onjuiste verwachting, namelijk dat ze hun leven hier in Nederland 'gewoon' kunnen leven en kunnen profiteren van al het moois dat Nederland te bieden heeft, zoals ook het recht op onderwijs en op jeugdhulp. De vraag is of er wel voldoende wordt stilgestaan bij wat de gezinnen hebben moeten achter laten en de onzekerheid waarmee zij leven sinds ze Oekraïne hebben verlaten. Ze weten niet of- en wanneer ze terug (mogen/ moeten) keren, de kinderen gaan naar een vreemde school en de gezinnen verblijven in een tijdelijke kleine woning. De kans is groot dat er (ook) sprake is van trauma en stress, hetgeen van invloed is op de opvoedsituaties van de kinderen. De kans dat een professional zich zorgen maakt om een gezin is aanwezig en vanuit die zorg kan het zijn dat de hulpverlener het gezin aanmeldt bij Jeugdhulp en/of de meldcode volgt wanneer de hulp niet van de grond komt. Het is natuurlijk goed dat dit gebeurt en dat er ondersteuning komt voor de gezinnen. Het is alleen de vraag in hoeverre de hulp aansluit bij wat het

¹ Zonmw is de Nederlandse organisatie van gezondheidszorgonderzoek en innovatie (www.zonmw.nl).

gezin nodig heeft en of er ook ruimte en aandacht is voor wat het gezin heeft meegemaakt. Stress- en traumaklachten kunnen bijvoorbeeld herstellen als de woon- en verblijfsituatie stabiliseren en de veerkracht van opvoeders weer toeneemt, waardoor zij hun opvoedtaken weer goed kunnen uitvoeren (Lebesque et al., 2020). De locatiemanager (persoonlijke communicatie, 7 maart 2023) noemt dat het voor de Oekraïense vluchtelingen ook moeilijk is zich open te stellen en dat er sprake is van schaamte. Ook de onzekerheid over hun toekomst, waar ze gaan wonen en/of terug kunnen keren naar Oekraïne, zijn aspecten die het verblijf op het cruiseschip niet per se makkelijk maakt en is voor kinderen niet de meest gunstige situatie om op te groeien. Het brengt spanningen met zich mee en Oekraïense ouders zijn soms zoekende op welke wijze zij hun kinderen veiligheid kunnen bieden. Andersom is het voor professionals regelmatig zoeken naar de juiste aanpak wanneer onveiligheid wordt gesignaleerd. De opvanglocatie is vanuit een crisissituatie gecreëerd en juist nu de Oekraïense vluchtelingen langer blijven, is er behoefte aan handvatten hoe om te gaan met zorgelijke signalen rondom het opgroeien in de opvang (persoonlijke communicatie, 7 maart 2023). Het Nederlands Jeugdinstituut omschrijft wat je als professional kunt doen om kinderen met een oorlogsverleden te ondersteunen (www.nji.nl). Een belangrijk aspect is de kinderen veiligheid bieden, waarin steun, dagstructuur en voorspelbaarheid belangrijke pijlers zijn. In dit onderzoek zal worden bekeken in hoeverre de richtlijnen bekend zijn bij de professionals en of deze helpend zijn bij de signalering- en het wegen van (on)veiligheid bij Oekraïense gezinnen.

1.7. Doelstelling en vraagstelling

Het doel is onderzoeken hoe professionals op het schip voor Oekraïense vluchtelingen omgaan met gesignaleerde zorgen rondom opvoedsituaties en hoe ze tot een zorgvuldige weging komen. Naar aanleiding van het onderzoek zullen aanbevelingen worden gedaan aan de professionals.

De bijdrage wordt geleverd middels een kwalitatief onderzoek, waarin een analyse is gemaakt van de gewenste en feitelijke situatie met betrekking tot het signaleren van (on)veiligheid bij Oekraïense vluchtelingen op een opvanglocatie.

1.7.1. Theoretische vraagstelling

Hoe kunnen de meldcode en de richtlijnen Jeugdhulp bijdragen aan de signalering van (on)veiligheid bij Oekraïense gezinnen op een opvanglocatie rekening houdend met potentiële complicaties die voortvloeien uit hun specifieke vluchtelingenpositie?

Deelvragen

1. Welke standaarden voor beoordeling van (on)veilige opvoedsituaties hanteren we in Nederland?
2. Wat zeggen de richtlijnen jeugdhulp en de meldcode over veilig opgroeien op een opvanglocatie, met oorlogstrauma's en stress?
3. Wat zegt de theorie over de psychosociale gevolgen van vluchteling zijn?
4. Wat is vanuit de literatuur bekend over het bieden van jeugdhulp aan vluchtelingen op een opvanglocatie?

1.7.2. Empirische vraagstelling

Op welke manier signaleren professionals op het schip (on)veiligheid bij Oekraïense gezinnen en hoe wegen zij deze zorgen in de beslissingen die zij nemen?

Deelvragen

1. Welke rol spelen de richtlijnen jeugdhulp en de meldcode in de signalering en weging bij gesignaleerde zorgen?
2. Naar aanleiding van welke signalen vormen professionals zich een beeld en/of een oordeel van de (on)veiligheid van de Oekraïense kinderen?
3. Hoe verbinden ze de signalen aan de speciale status en vluchtgeschiedenis van deze specifieke groep vluchtelingen?
4. Hoe verbinden ze de signalen aan de beperking van een verblijf op de opvanglocatie?
5. Wat hebben professionals nodig om Oekraïense gezinnen te kunnen ondersteunen?

1.7.3. Analytische vraagstelling

Wat zijn de belangrijkste verschillen en overeenkomsten tussen de gewenste en feitelijke situatie met betrekking tot de signalering en weging van (on)veiligheid in Oekraïense gezinnen op een opvanglocatie?

2. Methodologische verantwoording

2.1. Onderzoeksstrategie en situering

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden is gekozen voor een kwalitatief onderzoek, waarin de gewenste en de feitelijke situatie worden onderzocht en geanalyseerd. In de literatuur is gekeken naar wat bekend is over dit onderzoeksonderwerp. Vanuit empirisch onderzoek is de feitelijke situatie beschreven naar aanleiding van interviews met professionals op het cruiseschip.

Het zijn professionals die allemaal werkzaam zijn op het schip en daardoor betrokken zijn bij Oekraïense vluchtelingen. Het betreft hulpverleners van het Leger des Heils, medewerkers van het Meldpunt Algemeen Bijzondere Zorg (MABZ), beveiligers, medewerkers van scholen en een jeugdhulpverlener van het lokale jeugdteam. Al deze professionals hebben vanuit hun positie te maken met de Oekraïense gezinnen en hebben een verantwoordelijkheid in het signaleren van (on)veiligheid en het bespreekbaar maken van hun zorgen. Een beveiligers heeft geen pedagogische achtergrond, maar kan wel onveiligheid signaleren en heeft de verantwoordelijkheid om dit bespreekbaar maken met de locatiemanager. Voor dit onderzoek is gesproken met een brede groep professionals om zo de verschillende zienswijzen in beeld te brengen en zicht te krijgen op de (mogelijke) worstelingen bij de professionals.

2.2. Literatuuronderzoek

Het literatuuronderzoek is uitgevoerd om vast te stellen wat er al bekend is over het onderwerp en welke kennis nog ontbreekt. Literatuur is een breed begrip en bevat wetenschappelijke tijdschriften en artikelen, maar bijvoorbeeld ook grijze literatuur, zoals rapporten (Boeije & Bleijenbergh, 2019). Om het literatuuronderzoek zorgvuldig uit te voeren, is gebruik gemaakt van zoekmachines HUGO en Google Scholar met vooraf geformuleerde zoektermen in het Nederlands en Engels die ook in combinatie met elkaar zijn gebruikt. Nederlandse begrippen waarop gezocht is: perceptie over opvoeden, meldcode, veilige opvoedsituatie, opvoeden op een opvanglocatie, richtlijnen jeugdhulp, trauma, stress en vluchtelingen. Engelse begrippen zijn refugee, displacement, trauma, mental disorders, stress, upbringing, shelter, validation. Er is gebruik gemaakt van diverse databases waaronder Narcis, het Nationaal Jeugdinstituut en DigiBib Jeugd. Door de literatuur te screenen op de kernbegrippen is een selectie van de tekst gemaakt en in eigen woorden vertaald en toegepast in het onderzoeksrapport. Er is gebruik gemaakt van de sneeuwbalmethode door de literatuurlijst van interessante bronnen te bekijken. Daarnaast zijn alleen artikelen gebruikt die peer reviewed zijn en die recentelijk zijn verschenen (vanaf 2012).

2.3. Empirisch onderzoek

Voor het empirisch onderzoek is gesproken met acht respondenten die werkzaam zijn op het schip en twee respondenten die direct te maken hebben met Oekraïense vluchtelingenkinderen die woonachtig zijn op het schip. De locatiemanager van het schip heeft gegevens verstrekt van zeven respondenten, twee respondenten zijn aangedragen door een respondent en de onderzoeker heeft één respondent ontmoet op het schip tijdens de uitvoer van het onderzoek.

Het empirisch onderzoek is uitgevoerd door de afname van diepte- interviews. Deze vorm van interviewen is semi- gestructureerd en kan worden gezien als een goed gesprek tussen twee personen. Een diepte-interview wordt uitgevoerd aan de hand van belangrijke topics die vooraf zijn vastgesteld in een topiclijst, gebaseerd op het conceptueel model (Doornewaard et al., 2019). Er is gekozen voor de afname van diepte- interviews, omdat tijdens de interviews doorgevraagd kon worden. De ‘waar blijkt dat uit’ techniek is gebruikt. De techniek geeft de respondent de ruimte meer te vertellen en het brengt de onderzoeker waardevolle informatie, zonder direct op de man af te vragen (Doornewaard et al., 2019). De onderzoeker heeft gekozen voor dit onderzoeksinstrument, omdat vanwege de gevoeligheid van het onderwerp van dit onderzoek, de verwachting was dat respondenten de ruimte nodig hadden hun verhaal te vertellen. Dit werd bevestigd bij de benadering van respondenten, waarbij alle respondenten noemden dat het wel om de precare situatie van gezinnen gaat en zorgvuldigheid is geboden (zie ook 2.5.). Met de samenstelling van respondenten heeft voldoende verzadiging plaatsgevonden en is een betrouwbaar onderzoeksresultaat geformuleerd. Ook is er sprake van rijke informatie, wat betekent dat het onderzoeksonderwerp van verschillende kanten is belicht. Hierdoor zijn relaties gelegd met beïnvloedende factoren en is er ruimte is voor tegenstrijdige zienswijzen (Doornewaard et al., 2019). Er zijn geluidsopnamen gemaakt van de interviews en er is tijdens de interviews gebruik gemaakt van het dicteerprogramma van de laptop. Hierbij transcribeert het programma direct tijdens de afname van het interview. Gezien het risico aanwezig is dat het programma de stemmen door elkaar haalt, zijn de interviews zorgvuldig nagelezen, waarbij de geluidsopname als extra controlemiddel heeft gefungeerd (Boeije & Bleijenbergh, 2019). De transcripties zijn gecodeerd, door onderzoeksresultaten te onderscheiden aan de hand van codes, passende bij de deelvragen. Vanuit de codering zijn de empirische onderzoeksresultaten beschreven.

2.4. Betrouwbaarheid en validiteit

Volgens Doornewaard et al. (2019) wordt validiteit gedefinieerd als de mate waarin de gevolgde werkwijze en technieken van gegevensverzameling en -analyse het mogelijk maken om valide uitspraken te doen binnen de reikwijdte van het onderzoek. Interne validiteit is het antwoord op de vraag of de resultaten, conclusies en aanbevelingen geldig zijn voor de onderzochte situatie. Externe validiteit is het antwoord op de vraag of de resultaten van het onderzoek ook toepasbaar zijn op vergelijkbare situaties (Doornewaard et al., 2019). De interne validiteit in dit onderzoek is gewaarborgd door een zorgvuldige selectie van respondenten. Daarnaast zijn doorvraagtechnieken toegepast en is er gebruik gemaakt van topiclijsten. Een risico bij interview als onderzoeksinstrument is dat er sprake kan zijn van een vertekening in de gegevens, omdat respondenten mogelijk hun antwoorden kunnen afstemmen op wat zij denken dat de onderzoeker wil horen of op wat sociaal wenselijk is. Bovendien kunnen interpretatieverschillen ontstaan tussen de onderzoeker en de respondent, waardoor de betrouwbaarheid van de gegevens in gevaar kan komen (Doornewaard et al., 2019). Om de betrouwbaarheid te vergroten is tijdens de interviews steeds de informatie aan respondenten teruggekoppeld en gecheckt of de interpretatie van de onderzoek juist was. Ook is het

vier-ogen principe toegepast. Wat betekent dat de resultaten van het onderzoek zijn voorgelegd aan de afstudeerbegeleider en twee professionals uit het netwerk. Er is terughoudend gerapporteerd, waarbij stellige beweringen zijn vermeden en de resultaten onder geen enkele voorwaarde als wetenschappelijke bewijsvoering is geduid (Doornewaard et al., 2019). De externe validiteit van dit type kwalitatief onderzoek is ingewikkeld, omdat het een kleine groep respondenten betreft. Hoewel het onderzoek met zorg en precisie is uitgevoerd, kunnen de resultaten niet gegeneraliseerd worden geacht naar andere professionals (Doornewaard et al., 2019).

2.5. Ethiek

Het voornaamste aspect waarmee rekening is gehouden, was de toestemming en medewerking van de respondenten. Alle respondenten hebben het informed consentformulier ingevuld, waarbij ze instemden met deelname en uitgebreid zijn geïnformeerd over de inhoud van het onderzoek en de mogelijkheid kregen om vragen te stellen (Boeije & Bleijenbergh, 2019). Bovendien is de onderzoeker zorgvuldig omgegaan met de gegevens uit de interviews en is ervoor gezorgd dat deze niet bij derden terecht kwam. Er is nauwlettend op toegezien dat de verzamelde informatie niet herleidbaar was naar de respondenten of de gezinnen (Boeije & Bleijenbergh, 2019). Het doel van het onderzoek was om professionals te helpen, waarbij ervoor werd gewaakt dat hun privacy niet in het geding kwam.

3. Literatuuronderzoek

In dit hoofdstuk zal antwoord worden gegeven op de theoretische hoofdvraag door de deelvragen te beantwoorden met ondersteuning van literatuur. *De hoofdvraag is: hoe kunnen de meldcode en de richtlijnen Jeugdhulp bijdragen aan de signalering van (on)veiligheid bij Oekraïense gezinnen op een opvanglocatie rekening houdend met potentiële complicaties die voortvloeien uit hun specifieke vluchtelingenpositie?*

3.1. Standaarden voor (on)veilige opvoedsituaties in Nederland

In Nederland zijn er twee standaarden om (on)veilige opvoedsituaties te signaleren. Daarnaast bestaan de richtlijnen jeugdhulp om professionals te ondersteunen in het werken met gezinnen en hen toe te leiden naar hulp. De Jeugdwet en de meldcode kindermishandeling zijn leidend als het gaat om de signalering en weging van onveiligheid. Sinds 1 juli 2013 zijn beroepskrachten verplicht de meldcode te gebruiken bij vermoedens van huiselijk geweld. Dit is vastgelegd in het Besluit verplichte meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling waarin uitvoering wordt omschreven wat de meldcode inhoudt en er wordt verwezen naar de Jeugdwet en de verantwoordelijkheden van de verschillende professionals (wetten.nl - Regeling - Besluit verplichte meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling - BWBR0033723, 2020). In 2015 is bij de invoering van de Jeugdwet vastgelegd dat professionals de plicht hebben om te melden, zodat jeugdigen de hulp krijgen waar ze recht op hebben (Friele et al., 2018).

De meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling is van toepassing op de sectoren gezondheidszorg, onderwijs, kinderopvang, maatschappelijke ondersteuning, jeugdzorg en justitie. In een meldcode staat beschreven wie welke stappen zet bij een vermoeden van kindermishandeling of huiselijk geweld (Wet meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling - Kinderrechten, 2019). De meldcode is bedoeld om professionals te helpen eerder en beter te handelen wanneer zij het vermoeden hebben van kindermishandeling, huiselijk geweld of ouderenmishandeling. Organisaties zijn verplicht om een meldcode te hebben en professionals zijn verplicht te handelen volgens de meldcode. Professionals worden ondersteund door Veilig Thuis, de landelijke organisatie die een sleutelpositie heeft om gezinnen toe te leiden naar hulp. Het doorlopen van de meldcode hoeft niet te leiden tot een melding, maar professionals hebben wel het recht om te melden bij Veilig Thuis en gezinsleden hebben geen recht op geheimhouding (Wet meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling - Kinderrechten, 2019). Vanaf 2019 is deze meldcode uitgebreid met een afwegingskader dat een beroepskracht ondersteunt die vermoedt dat er sprake is van kindermishandeling, huiselijk geweld en/of ouderenmishandeling. De beroepsgroepen hebben hiervoor hun eigen meldcodes en afwegingskaders ontwikkeld (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2021b). Het afwegingskader helpt om de professional in zijn/haar besluitproces al dan niet te melden. Mocht de professional bij stap vijf het besluit moeten nemen dat melden noodzakelijk is, dan is zorgvuldig afweging van het grootste belang. Er zijn hierin vier afwegingen te maken, waarbij verschillende verdiepende vragen kunnen worden gesteld om de noodzaak tot melden helder te krijgen (Ministerie van Algemene Zaken, 2022b).

Figuur 1: Het afwegingskader in vijf stappen
(Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling + afwegingskader, z.d.)

3.2. Definitie van kindermishandeling

Om huiselijk geweld in de vorm van kindermishandeling tijdig te kunnen signaleren en beoordelen, is het van essentieel belang dat er duidelijkheid bestaat over wat kindermishandeling precies inhoudt, welke vormen van geweld er bestaan en welke risicofactoren bijdragen aan het ontstaan ervan. In Nederland wordt kindermishandeling gedefinieerd als elke vorm van mishandeling die bedreigend of gewelddadig is voor een kind. Dit omvat niet alleen lichamelijk geweld, maar ook emotionele mishandeling en verwaarlozing. Het is van belang dat professionals weten hoe kindermishandeling kan ontstaan en wanneer zij moeten ingrijpen om het kind te beschermen (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2023).

3.2.1. Risicofactoren op het ontstaan van kindermishandeling

Risicofactoren voor kindermishandeling zijn factoren (gedragingen, omstandigheden, kenmerken) die kindermishandeling voorspellen of de kans dat kindermishandeling voorkomt binnen een bepaalde populatie vergroten. Een signaal is een actueel teken of kenmerk bij de jeugdige dat er wat aan de hand is. De verklaring daarvoor kan kindermishandeling zijn maar dit kan ook een aandoening of andere verklaring hebben.

Het NJI gebruikt voor de indeling van de risicofactoren het ecologisch model van gedragsverandering van Bronfenbrenner (Wat is een risicofactor? - 3. Risicofactoren voor kindermishandeling - Richtlijn Kindermishandeling - Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming, 2020).

In het algemeen wordt gesteld dat kindermishandeling niet te verklaren is vanuit één oorzaak, maar dat er meerdere factoren aan ten grondslag liggen. Sommige risicofactoren wegen wel zwaarder dan andere risicofactoren, zo wijst onderzoek uit dat de grootste risicofactoren die factoren zijn, die samenhangen met de ouder(s). Volgens het NJI zijn de onderstaande risicofactoren de belangrijkste en gevalideerde factoren in het ontstaan van kindermishandeling:

- Problemen tussen ouders (partnergeweld en ander huiselijk geweld, (vecht)scheiding);
- Psychische en psychiatrische problemen bij ouder(s), actueel of in het verleden (denk aan: depressie, autisme, ADHD, bipolaire stoornis, antisociale gedragsstoornis, borderline persoonlijkheidsstoornis en LVB);
- Ouder heeft kindermishandeling in de jeugd meegemaakt;
- Problematisch alcohol-/drugsgebruik door ouders.

Aanvullende gevalideerde ouderfactoren:

- Lage SES (sociaaleconomische status) van ouder(s);
- Werkloosheid van ouder(s);
- Niet-Nederlandse afkomst van ouders (eerste meer dan tweede generatie);
- Eenoudergezinnen;
- Prikkelbaarheid/agressie/hyperreactiviteit bij de ouder(s);
- Geringe cohesie in het gezin;
- Verstoorde ouder-kindrelatie;

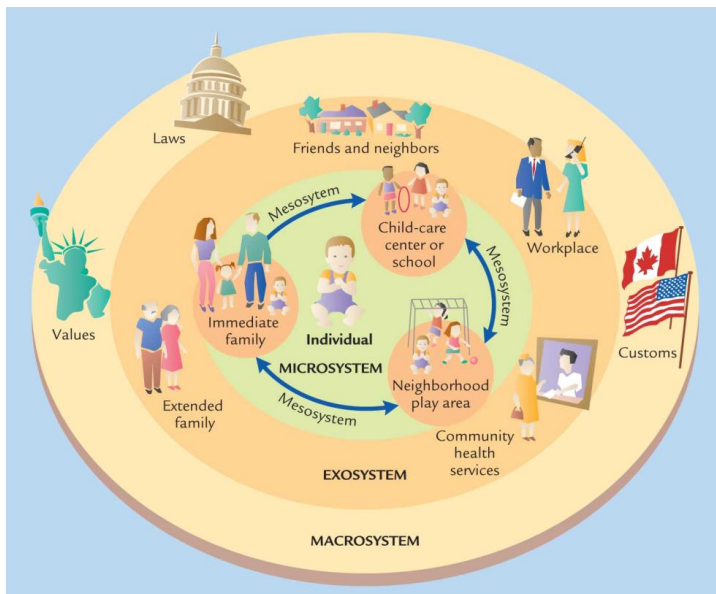
3.3. Het ecologisch model van Bronfenbrenner

Het model van Bronfenbrenner is door het NJI gebruikt om de risicofactoren van kindermishandeling te duiden. Ook in de literatuur wordt het ecologisch model vaak gebruikt om de ontwikkeling van kind naar adolescent te benaderen (Fazel & Betancourt, 2018; Boom et al., 2019).

Volgens Bronfenbrenner betreft opgroeien een socialisatieproces, waarin de individu gedurende het leven wordt beïnvloed door de verschillende factoren waarmee deze verbonden is en welke van invloed is op het ontstaan van huiselijk geweld (Härkönnen, 2001). Hij omschrijft dit proces als 'de ecologische systeemtheorie' met vijf niveaus van beïnvloeding die met elkaar samenhangen en invloed uitoefenen op de ontwikkeling van kindermishandeling.

- 1) Het microsysteem gaat om het de ontwikkeling en de kenmerken van een individu, de relaties en de thuissituatie - *de jeugdige zelf*.
- 2) Het mesosysteem betreft de grotere kring van de individu, waarbij de invloed van vrienden en school belangrijk is - *de direct omgeving- ouders, school, familie*.

- 3) Het exosysteem gaat over de over onderlinge relaties van de verschillende settings van de individu, waarbij één van de settings een directe invloed heeft op het individu, bijvoorbeeld de invloed van media - *de nabije omgeving*.
- 4) Het macrosysteem betreft de bredere maatschappelijke invloed op het individuele niveau, zoals de cultuur of het politieke klimaat - *factoren in de omgeving op afstand*.
- 5) Het chronosysteem, waarbij het gaat over samenhang en verandering binnen het individu en de omgeving, bijvoorbeeld de gebeurtenis van een life- event (Vink et al. 2014; Hong, 2011).

Figuur 2: de Ecologische Systemen van Bronfenbrenner
(ECOLOGISCHE SYSTEMEN VAN BRONFENBRENNER, 2018)

Gebeurtenissen in het leven van vluchtelingen beïnvloeden factoren in het macrosysteem, zoals oorlog en het politieke klimaat, en het chronosysteem, bijvoorbeeld gedwongen vertrek uit Oekraïne en verlies van een ouder. Dit vergroot automatisch het risico op huiselijk geweld. Bovendien hebben deze gebeurtenissen invloed op het microsysteem, zoals de kansen op onderwijs en persoonlijke ontwikkeling, en het ecosysteem, zoals stress bij ouders en veranderingen in de directe omgeving. Vluchtelingen worden geconfronteerd met een nieuwe omgeving, taalbarrières, cultuurverschillen en bureaucratische uitdagingen, waardoor hun controle over het eigen leven wordt beperkt. Volgens Bronfenbrenner kan dit gebrek aan controle en autonomie negatieve effecten hebben op de ontwikkeling en het welzijn van vluchtelingen. Het kan leiden tot gevoelens van machteloosheid, stress, angst en een verminderd gevoel van eigenwaarde. Daarom is het van cruciaal belang om vluchtelingen te ondersteunen bij het herwinnen van controle over hun leven en hen de mogelijkheid te bieden om zelf vorm te geven aan hun toekomst. Dit kan worden bereikt door het bieden van toegang tot onderwijs, werkgelegenheid, huisvesting, gezondheidszorg en psychosociale ondersteuning (Fazel & Betancourt, 2018).

Het is essentieel om vluchtelingen te betrekken bij processen die van invloed zijn op hun leven en om hen te voorzien van de middelen en kansen om hun eigen keuzes te maken en hun eigen toekomst op te bouwen. Op deze manier kunnen ze hun gevoel van controle en eigenwaarde herstellen en hebben ze invloed op hun leven (Maas, 2018; Stam, 2017).

Gesteld kan worden dat in Nederland een duidelijke norm ligt over wat kindermishandeling is en wat de risicofactoren zijn op het ontstaan van kindermishandeling. Ook ligt er een duidelijk kader voor hoe professionals moeten handelen als ze kindermishandeling signaleren en welke stappen ze kunnen nemen om het gezin te ondersteunen om veiligheid terug te brengen in de gezinssituatie. Het ecologisch model van Bronfenbrenner schetst een theoretische kader over het opgroeien van kind naar adolescent binnen de verschillende systemen en welke confrontaties vluchtelingen ervaren. Hij stelt dat de ontwikkeling van een kind bestudeert moet worden vanuit de brede context en dus niet alleen op micro- niveau (McLeod, 2023).

3.4. De richtlijnen Jeugdhulp

Om professionals te ondersteunen om te bepalen wat nodig is om ouders en kinderen te helpen en toe te leiden naar passende hulp, zijn in 2009 richtlijnen ontwikkeld. De Nederlandse Vereniging van Pedagogogen en Onderwijskundigen (NVO), het Nederlands Instituut van Psychologen (NIP) en de Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk (BPSW, voorheen NVMW) namen hiertoe het initiatief. Het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport heeft de ontwikkeling en invoering van deze richtlijnen gesubsidieerd. Het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) heeft de projectorganisatie van de Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming op zich genomen en coördineert de ontwikkeling en invoering van de richtlijnen (van Dam, 2016). Een richtlijn geeft onderbouwde aanbevelingen op basis van wetenschappelijk onderzoek, praktijkkennis van professionals en ervaringskennis van ouders en kinderen. Richtlijnen worden ontwikkeld wanneer een knelpunt wordt gesignaleerd dat door een professional wordt ervaren. Momenteel zijn er vijftien richtlijnen vastgesteld, waaronder Crisisplaatsing, Ernstige gedragsproblemen, en Kindermishandeling. Om de richtlijnen binnen organisaties te implementeren en toe te passen, zijn diverse tools ontwikkeld die te vinden zijn op de site van Richtlijn en Jeugdhulp. Een voorbeeld hiervan zijn de werkkaarten die professionals handvatten geven in het handelen bij een bepaalde richtlijn (*zie figuur 3*). Op de werkkaart staat een stappenplan en een verwijzing naar bijvoorbeeld screeningsinstrumenten die kunnen worden gebruikt om de gesignaleerde zorgen nader te verkennen, zoals op de werkkaart 'signaleren trauma gerelateerde problemen' (zie ook 3.4.2). Er zijn geen specifieke richtlijnen vastgesteld voor het opgroeien op een opvanglocatie voor vluchtelingen, oorlogstrauma's en stress, maar er zijn wel richtlijnen die iets zeggen over het signaleren van trauma gerelateerde problemen, waarbij oorlog het trauma is en over opgroeien een opvanglocatie.

3.4.1. De richtlijnen over veilig opgroeien op een opvanglocatie

Volgens het NJI is het belangrijk dat de basisvoorzieningen op een opvanglocatie op orde zijn, zoals onderwijs, jeugdgezondheidszorg en vrije tijd. Volgens het NJI zijn die basisvoorzieningen belangrijker dan de directe behandeling van trauma. Het is belangrijk om de vluchtelingen gezinnen goed te volgen en daarnaast de focus te leggen op normaal opgroeien. Dit creëert een gevoel van stabiliteit en veiligheid. Het NJI benadrukt het belang van het goed observeren van de vluchtelingen gezinnen tijdens de eerste vijf weken van hun verblijf, om zo de psychologische impact van de gebeurtenis (zoals het verlaten van hun land in oorlog) te kunnen zien. Niet direct doorverwijzen, maar wel goed blijven volgen. Het NJI omschrijft dit als 'watchful waiting', een term afkomstig van het kenniscentrum kinder- en jeugdpsychiatrie. Het kenniscentrum geeft aan dat gevluchte kinderen in eerste instantie opvang en rust nodig hebben. Gevluchte kinderen hebben uiteindelijk wel verhoogde kans op trauma, depressie of angstproblematiek. Het is daarom belangrijk om op signalen te letten die daarop kunnen duiden. Vandaar dat ze adviseren hen goed blijven observeren (Kenniscentrum Kinder- en Jeugdpsychiatrie, 2022).

3.4.2. De richtlijnen over oorlogstrauma's en stress

De richtlijn 'signaleren van trauma gerelateerde problemen' benadrukt het belang van vroegtijdige signalering van een ingrijpende gebeurtenis in het leven van een jeugdige. Dat oorlog een ingrijpende gebeurtenis is, behoeft geen toelichting. Een ingrijpende gebeurtenis die niet wordt gesignaleerd geeft stressreacties, waaronder bijvoorbeeld slaapproblemen, nachtmerries, lichamelijke klachten (buikpijn, hoofdpijn), niet willen of kunnen praten over een gebeurtenis.

Figuur 3: werkkaart richtlijn signaleren trauma gerelateerde problemen (Over de Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming, 2022).

De richtlijn omschrijft beschermende en risicofactoren die de trauma gerelateerde klachten kunnen vergroten of juist verkleinen. Een risicofactor is bijvoorbeeld dat ouders zelf trauma gerelateerde klachten ervaren en een beschermende factor is dat een ouder aanwezig was tijdens de gebeurtenis. Ondersteuning vanuit professionals kan gericht zijn op bijvoorbeeld het geven van psycho-educatie over veelvoorkomende reacties na het meemaken van een ingrijpende gebeurtenis of het stimuleren of het gezin stimuleren zich te richten op herstel van het gezinsritme.

Er bestaat geen specifieke richtlijn voor oorlogstrauma en stress, maar het NJI biedt professionals wel handvatten voor de ondersteuning van vluchtelingenkinderen en jongeren op hun website.

Ze benadrukken ook dat vluchtelingen in Nederland niet weten hoe de zorg werkt en het opbouwen van vertrouwen hierin belangrijk is. Het NJI verwijst naar het praktijkboek dat Pharos² heeft opgesteld 'hoe help ik een vluchteling', waarin handvatten wordt geboden om mensen met een vluchtelingenachtergrond met psychische en sociale problemen beter te kunnen helpen.

NJI noemt een aantal aandachtspunten wat de professional kan doen om vluchtelingenkinderen (en hun ouders) te helpen:

- Actief volgen: waarbij het belangrijk is extra te letten op stressreacties
- Veiligheid bieden: steun en geruststelling van ouders, maar ook van andere volwassenen (bijvoorbeeld een leerkracht) geeft een gevoel van veiligheid
- Ondersteuning van de ouders en verzorgers (Ondersteuning van gevluchte kinderen en jongeren | Nederlands Jeugdinstituut. (z.d.).

De meldcode en de richtlijnen jeugdhulp zijn dé standaarden zijn voor de beoordeling van (on)veiligheid in Nederland. Deze standaarden zijn niet specifiek toegespitst voor professionals die werken met vluchtelingen. Het is de vraag of het kader waarvan uit in Nederland (on)veiligheid wordt beoordeeld en gewogen, voldoende toereikend is om Oekraïense vluchtelingen te ondersteunen rekening houdend met de psychosociale gevolgen waar vluchtelingen mee te maken hebben.

² Het landelijk expertisecentrum Pharos draagt bij aan het terugdringen van grote gezondheidsverschillen door nationale en internationale kennis te verzamelen, te verrijken en te delen (www.pharos.nl)

3.5. De psychosociale gevolgen van vluchteling zijn

3.5.1. UNHCR

Het United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) zet zich in voor vluchtelingen wereldwijd en heeft tal van onderzoek gedaan naar de mentale gezondheid en de psychosociale problemen bij vluchtelingen. Het UNHCR gebruikt de term 'mental health and psychosocial support' (MHPSS) om te verwijzen naar elk type van ondersteuning dat kan bijdragen aan de bescherming van het psychologische welzijn van vluchtelingen en de behandeling van hun mentale problemen. Het behelst een breed scala van issues waar vluchtelingen tegen aan kunnen lopen, variërend van persoonlijke problemen, emotionele angsten, mentale stoornissen als depressie, PTSS of psychoses, maar ook het misbruik van alcohol en intellectuele beperkingen (UNHCR, The UN Refugee Agency, z.d.). Het UNHCR vindt het belangrijk dat onderscheid wordt gemaakt in drie categorieën waarin de mentale gezondheid en psychosociale problemen zich (verder) ontwikkelen en/of kunnen ontstaan, ook na de vlucht.

Drie categorieën (UNHCR)

1. Verleden: de ervaringen in het verlies in het land van herkomst, gedurende hun vlucht en in het (tijdelijke) verblijf in het land van vestiging
2. Heden: de huidige condities waarin zij leven, waarbij ze te maken hebben met economische moeilijkheden, dagelijkse stressoren, het gebrek aan sociale steun en bescherming
3. Toekomst: onzekerheden over wat ze kunnen verwachten in de toekomst en de mogelijkheden voor een beter leven.

3.5.2. (Post-) traumatische stress en depressies

In de literatuur wordt dit onderscheid zoals omschreven door UNHCR erkend. Renkens & Van den Muijsenberg (2022) stellen dat het feit dat gezinnen zijn gevlucht en van de één op de andere dag hun vertrouwde omgeving hebben moeten achterlaten stress met zich meebrengt. Traumatische ervaringen voor, tijdens en na de vlucht en de ongunstige leefomstandigheden na vestiging in Nederland leiden tot stress bij vluchtelingen en hun kinderen (Renkens & Van den Muijsenberg, 2022). Hierdoor is een groot risico op het ontwikkelen van post- traumatische stress stoornis (PTSS), angst en depressie. De manier waarop gezinnen worden opgevangen en worden geholpen in het land van vestiging is (deels) bepalend voor hoe de mentale gezondheid en de psychosociale problemen zich (verder) ontwikkelen. Het zijn niet sec de gebeurtenissen in het land van herkomst, maar ook de situatie waarin de vluchtelingen in Nederland terecht komen (Renkens & Van den Muijsenberg, 2022). De angststoornissen en depressies ontwikkelen zich, opmerkelijk, juist vaker in het land van vestiging, door bijvoorbeeld moeilijke integratie en financiële problemen. Fazel & Betancourt (2018) signaleren dat niet alleen ouders, maar ook bij de vluchtelingenkinderen er vaker sprake is van depressie, angst of slaapstoornissen, vaak in combinatie met elkaar en dit komt vaker voor dan in het algemeen bij een bevolking in een land. Het aantal kinderen met PTSS is hoog, zeker wanneer ze hierin

niet begeleid worden in het land van vestiging. Dit blijkt uit longitudinale studies uitgevoerd in onder meer Denemarken. Wanneer trauma's niet worden behandeld, is de kans op post-migratie trauma's ook sterker aanwezig (Fazel & Betancourt, 2018). Tegelijkertijd is vanuit de literatuur bekend dat traumabehandeling alleen moet worden opgestart als er sprake is van een stabiele omgeving (Mental Health Psychological support, 2021).

3.5.3. Stress in het land van vestiging

Naast trauma's kampen vluchtelingen gezinnen in het nieuwe thuisland ook met andere stressfactoren. Er is vaak sprake van werkloosheid en financiële problemen, factoren die leiden tot stress bij gezinnen en bij kinderen. Stress is één van de grootste risicofactoren voor het ontstaan van kindermishandeling en tegelijkertijd kan stress van de ouders ook resulteren in agressie- en gedragsproblemen bij de kinderen op langere termijn. De psychische gezondheid van de moeder is een belangrijke voorspeller van psychische problemen bij kinderen. Het ontbreken van emotionele nabijheid en beschikbaarheid en bescherming heeft een negatieve invloed op de ouder-kind-interactie en hechting (Renkens & Van den Muijsenberg, 2022). Wanneer ouders stress hebben is er een grote kans dat dit een negatieve invloed heeft op de ontwikkeling van kinderen (Kathleen, I., et.al, 2017). Uit onderzoek van Jungmann (2020) blijkt dat chronische stress grote gevolgen heeft voor het functioneren van een individu en de vaardigheden onder druk zet. Mensen vergeten van alles, zijn snel geëmotioneerd en hebben moeite met in actie komen. De executieve functies komen bij stress onder druk te staan, waardoor er problemen ontstaan op meerdere leefgebieden. Het lukt cliënten niet om doelen te stellen of in actie te komen en er is vaak sprake van gebrekkige zelfregulatie (Jungmann, 2020). Jungmann benadrukt het belang van interventies gericht op de probleemanalyse in plaats van het verstrekken van een transactie, zoals bijvoorbeeld een opvoedcursus. Als er stress is over huisvesting, scholing, financiën, de politiek en de toekomst heeft dit gevolgen voor de gezondheid van de ouders en dit heeft invloed op hun kinderen (Fazel, 2018). In 2018 is in Australië een groot onderzoek gedaan naar hoe vluchtelingen kinderen zich na migratie konden aanpassen in de nieuwe omgeving en welke factoren hierop van invloed zijn; het individu, de familie, school en de maatschappij hierin spelen. Een belangrijke uitkomst van dit onderzoek is dat de omgeving waarin vluchtelingen opgroeien in het land van vestiging, van grote invloed is op de ontwikkeling van de psychische gezondheid (Lau et al., 2018). Traumatische ervaringen, onzekerheid over de verblijfprocedure en separatie en hereniging processen vormen voor ouders een bron van chronische stress, wat zich soms uit in mishandeling. Het ontstaan van gezinsconflicten en huiselijk geweld zijn grote risicofactoren en komen veel voor in gevluchte families, juist vanwege bovenstaande factoren (Renskens & van den Muijsenberg, 2022).

3.5.4. Oekraïners in Nederland

Uit recent onderzoek onder Oekraïners (Koudijs & Smal 2022) naar de gezondheid en kwaliteit van zorg blijkt dat Oekraïners behoefte hebben aan individuele en groepstherapie voor psychologische ondersteuning, vooral gericht op aanpassingsproblemen, stress klachten, herbelevingsklachten en het rouwen om het verlies van geliefden. Oekraïners gaven aan dat ze psychosociale welzijn (of dat van hun kinderen als kritisch beschouwen). Veel klachten zijn stress en of trauma gerelateerd of hangen samen met angsten, schuldgevoelens en/of onrust over achtergebleven familie en vrienden. Ook uit dat onderzoek blijkt dat oor de (mentale) gezondheid van vluchtelingen de basisbehoeften van belang zijn: veiligheid, opvang, voedsel, structuur, dagbesteding en contact met familie en vrienden. Onduidelijkheid over wat er gaat gebeuren ten aanzien van verblijfslocatie, sociale voorzieningen en regelgeving over werk, verergert deze klachten. Door het taboe op psychische klachten zal een deel van de vluchtelingen het moeilijk vinden hierover te praten. De meest voorkomende symptomen na een traumatische gebeurtenis zijn shock, ontkenning of ongeloof, slecht slapen, concentratieproblemen, boosheid en agressief gedrag, zich isoleren en meer gaan drinken. Bekende verslavingen kunnen verergeren, nieuwe verslavingen kunnen door stress of gebrek aan steun ontstaan (Koudijs & Smal, 2022). Uit het onderzoek blijkt dat bijzondere aandacht voor de psychosociale zorg een vereiste is. Veel Oekraïners kampen met psychosociale problemen, psychiatrische en/of verslavingsproblematiek waarvoor ze soms in Oekraïne al in behandeling waren. Door capaciteitsproblemen is de toegang tot de GGZ in Nederland beperkt. Het bieden van preventieve interventies, waarin aandacht is voor de psychosociale problemen, zou mogelijk een deel van de zorgvragen kunnen ondervangen. Ze benadrukken eveneens dat naast psychosociale zorg, ook de aandacht voor welzijn belangrijk is en hierin vooral aandacht moet komen voor duurzame oplossingen als huisvesting, onderwijs en werk (Koudijs & Smal, 2022). Hoewel het onderzoek niet specifiek ingaat op kindermishandeling of huiselijk geweld bij Oekraïense gezinnen, kunnen we stellen dat het risico op kindermishandeling aanwezig vanwege de psychosociale problemen waar Oekraïners mee kampen.

3.6. Het bieden van jeugdhulp aan vluchtelingen op een opvanglocatie

Volgens het internationaal verdrag inzake van de rechten van het kind (IVRK) hebben alle kinderen ter wereld zeker één overeenkomst, ze zijn allemaal kind. Ze hebben allemaal het recht op te groeien in een veilige omgeving en toegang te krijgen tot goede gezondheidszorg. Kinderen hebben recht op passend onderwijs en inspraak over besluiten dit hen aangaan. Ze hebben dezelfde rechten in Nederland onafhankelijk van de nationaliteit of verblijfstatus (Pozzo et al., 2018). Het is de taak van de ouders én van de overheid om ervoor te zorgen dat de kinderen kind kunnen zijn en dat hun rechten worden behartigd (Pozzo et al., 2018).

3.6.1. Het leven in de opvang

Kinderen en ouders die opgroeien in de opvang hebben per definitie te maken met complexiteit, gezien de leefomstandigheden van deze gezinnen anders zijn dan die van niet vluchtelingenkinderen. Avance³ deed in opdracht van het COA en de werkgroep kind in het AZC is in 2018 onderzoek naar de leefomstandigheden van kinderen in AZC's en gezinslocaties. Ze omschrijven negen verschillende leefomstandigheden waar kinderen mee te maken krijgen in reguliere AZC's en leggen deze omstandigheden naast de rechten van het kind. De negen leefgebieden zijn; gezin en opvoeding, wonen, sport, spel en vrije tijd, onderwijs, gezondheid, veiligheid, procedures, financiën en participatie. De leefomstandigheden zijn niet optimaal en kunnen zijn invloed hebben op de opvoeding en het (welslagen) van hulp. De leefruimtes zijn vaak klein en moeten gedeeld worden met andere vluchtelingen. Er is een gebrek aan privacy en gezinnen hebben te maken met huisregels (Pozzo et al., 2018). Fazel (2018) heeft divers onderzoek gedaan naar de leefomstandigheden van vluchtelingen wereldwijd en benoemt ook het feit dat vluchtelingen opgroeien op een opvanglocatie een mogelijke barrière kan zijn om daadwerkelijk interventies in te zetten. Een stabiele woonomgeving is nodig om aan traumabehandeling te doen en rust en (psychische) stabiliteit zijn belangrijke factoren om interventies te laten slagen (Fazel, 2018). Ondanks de inzet van professionals die gezinnen opvangen op (crisis) opvanglocaties, zijn de omstandigheden voor de gezinnen niet altijd optimaal. Het kan een dilemma zijn bij het inzetten van opvoedkundige hulp, zo blijkt ook uit onderzoek van de GGD (2016). Opvoedkundige begeleiding kost tijd en energie en gezien het vaak niet bekend is hoelang een gezin op een opvanglocatie blijft, kan dit een knelpunt zijn (Ter Horst & Paalman, 2019). Ook preventieve activiteiten die worden aangeboden aan vluchtelingen worden als helpend ervaren, bijvoorbeeld workshops 'opvoeden in moeilijke tijden' en de inzet van jeugdhulpverleners op de opvanglocatie is laagdrempelig en wordt als ondersteunend ervaren (Rapport evaluatie Jeugdteams, 2017).

³ Avance is het adviesbureau gespecialiseerd in impact meten voor social enterprises, NGO's en impact investors

3.6.2. Toeleiding naar hulp

Uit onderzoek van Bellaart (2018) blijkt dat vluchtelingen bovengemiddeld veel problemen ervaren, maar relatief weinig gebruik maken van hulpverlening. Dit geldt ook voor bijvoorbeeld de jeugdhulp. Terwijl tegelijkertijd is vastgesteld dat mensen met een migratieachtergrond of mensen die hun land zijn ontvlucht meer dan gemiddeld hulp nodig hebben. Uit het onderzoek blijkt dat er een mismatch is tussen hulpaanbod en hulpvraag en dat dit onder meer te maken heeft met onbekendheid met het aanbod en schaamte bij de vluchtelingen en cultuurverschillen. Om kinderen en hun ouders goed te kunnen helpen is het belangrijk dat jeugdhulpverleners zich bewust zijn van alle factoren die invloed hebben op de mentale gezondheid van vluchtelingen (Bellaart, 2018). Ook uit onderzoek van Lebesque et al. (2020) dat zich richt op jeugdhulp aan vluchtelingenjongeren wordt genoemd dat het de hulpverleners ontbreekt aan kennis en deskundigheid om hen te kunnen ondersteunen. Er zou een gebrek zijn aan interculturele competenties om de vluchtelingenjongeren toe te leiden naar de juiste zorg. Om de jongere toe te leiden naar zorg is onder meer begrip van de etnisch-culturele achtergrond, het migratietraject, mogelijk aanwezig trauma en de culturele interpretaties van gezondheid en ziekte van belang. Een aantal andere belangrijke knelpunten én succesfactoren die uit dit onderzoek naar voren kwamen en interessant zijn voor dit onderzoek:

Knelpunten in de samenwerking met de jongere en hulpverlener:

- De taalbarrière tussen jongere en hulpverlener
- Geen verblijfvergunning. Al is dit niet van toepassing bij Oekraïners, wel hebben ze te maken met onzekerheid over hun toekomst.
- Onvoldoende aansluiting bij culturele achtergrond
- Onvoldoende aansluiting behoefte van jongere

Succesfactoren in de samenwerking met de jongere en hulpverlener:

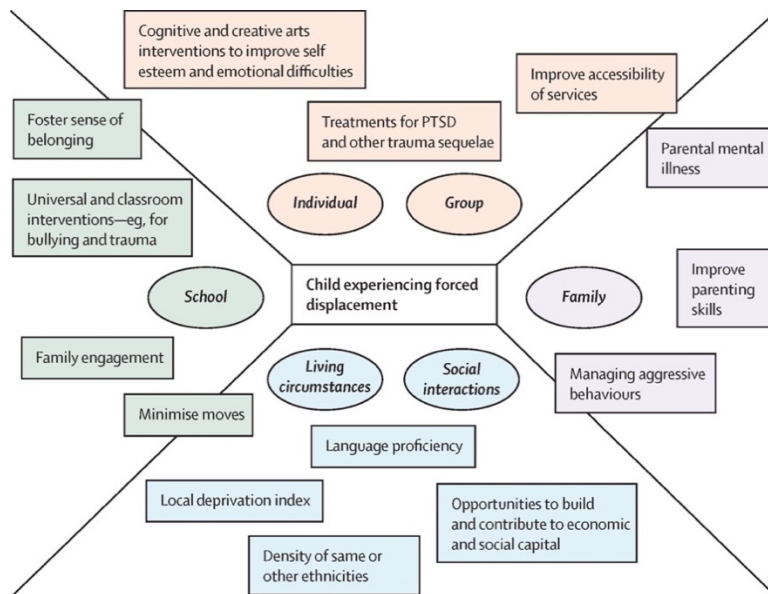
- Interesse tonen, open houding en echt contact maken
- Het betrekken van familie en netwerk
- Ketensamenwerking
- Inzetten van tolk en/of intercultureel mediator
- De houding van de professional is een belangrijke pijler in het succes voor hulpverlening.

3.6.3. De ondersteuning van vluchtelingen

Volgens een studie van Fazel & Betancourt (2018) zijn er drie pijlers die van belang zijn in de ondersteuning van vluchtelingenkinderen en hun ouders.

1. Kennis van de psychosociale problemen die zij en hun ouders kunnen ondervinden.
2. Focus op herkennen, bespreekbaar maken en begeleiden van psychosociale problemen.
3. Kennis hebben van de impact van hun vlucht en het hoge aantal stressoren waar ze aan bloot zijn gesteld tijdens de migratie en de invloed van nieuwe omgeving waar ze naar toe zijn gevlucht.

Fazel & Betancourt (2018) benadrukken dat bij de inzet van interventies het belangrijk is dat er aandacht is voor de doorwerking van trauma in de verschillende leefgebieden van vluchtelingen. Om te duiden welke invloed de vlucht vanuit de oorlog heeft op het leven van vluchtelingenkinderen en hun ouders gebruiken Fazel & Betancourt (2018) het ecologisch ontwikkelingsmodel van Bronfenbrenner als theoretisch kader. De oorlog en de vlucht heeft invloed op de verschillende systeemniveaus van vluchtelingen, waarmee hun opvoedsituatie automatisch kwetsbaarder is dan die van andere kinderen. In onderstaande figuur wordt zichtbaar hoe de wereld van een vluchteling kind eruitziet en waar interventies op gericht zouden moeten zijn.

Figuur 4: Het model van Bronfenbrenner (Fazel & Betancourt, 2018)

De systemen kunnen niet los van elkaar worden gezien en de vlucht werkt als trauma door in leven van de vluchteling. De context waarin een individu zich geeft is belangrijk en het is daarnaast goed om aandacht te hebben voor de mentale gezondheid van de ouder(s) en integratie van de vluchtelingen in het land van vestiging (Fazel & Betancourt, 2018). Onderzoek (Boom et al., 2019) toont aan dat kindermishandeling nooit op zichzelf staat en dat zowel het individuele- en gezinsniveau, als ook de maatschappij en sociale omgeving van invloed zijn. Er bestaat nooit één enkele verklaring en dus ook geen enkele oplossing. De onderzoekers onderschrijven het belang om de ontwikkeling van een individu in het algemeen te benaderen vanuit de verschillende niveaus van Bronfenbrenner (Boom et al., 2019). Het is belangrijk om ook de situatie waarin de Oekraïense gezinnen leven en waar de kinderen in opgroeien te benaderen vanuit de ecologische systeemtheorie. Gesteld kan worden dat de gebeurtenissen in het verleden, heden en zorgen over de toekomst factoren bevatten die invloed hebben op die verschillende niveaus van opgroeien. De situatie van vluchtelingen gezinnen is kwetsbaar en het is belangrijk om hen op de juiste wijze te ondersteunen, zodat de psychosociale problemen afnemen en het risico op kindermishandeling wordt geminimaliseerd.

3.7. De beantwoording van de theoretische hoofdvraag

Hoe kunnen de meldcode en de richtlijnen Jeugdhulp bijdragen aan de signalering van (on)veiligheid bij Oekraïense gezinnen op een opvanglocatie rekening houdend met potentiële complicaties die voortvloeien uit hun specifieke vluchtelingenpositie?

In Nederland bestaat een duidelijke definitie van wat onveiligheid is en dient de meldcode sinds 2013 als vertrek punt voor professionals om bij signalen van onveiligheid te ondersteunen bij de weging van deze signalen. De meldcode is van toepassing op een breed spectrum van sectoren, zowel de jeugdzorg als de kinderopvang en het onderwijs. Professionals zijn verplicht te handelen volgens de meldcode, maar het hoeft niet te leiden tot een melding. Door de meldcode te doorlopen worden signalen van (on)veiligheid feitelijk en concreet gemaakt, waarna de professional besluit een melding te doen of het besluit te nemen dat overleg met een collega en/of advies van Veilig Thuis voldoende is om het gezin verder te helpen. In de meldcode is geen specifieke aandacht voor vluchtelingen en/of vluchtelingen die opgroeien op een opvanglocatie. Het afwegingskader dat sinds 1 januari 2019 bestaat helpt professionals wel met verdiepende vragen meer zicht te krijgen op bijvoorbeeld gebeurtenissen in het verleden. Deze vraag is altijd interessant, maar zeker ook bij vluchtelingen, omdat dit is iets zegt over wat het kind en/of het gezin heeft meegemaakt en wat mogelijk van invloed is op de gesignaleerde zorgen en misschien met een ondersteunende interventie bij te draaien is. Het zijn dan geen feiten die direct geobserveerd kunnen worden, maar het is wel belangrijke informatie wat iets zegt over de situatie waarin een gezin verkeert en waarvan uit (mogelijk) kindermishandeling vanuit ontstaat. Uit de literatuur wordt duidelijk dat kindermishandeling vrijwel nooit op zichzelf staat, maar er meerdere oorzaken aan ten grondslag liggen. Het NJI heeft een indeling voor deze risicofactoren gemaakt, waarbij ze het ecologisch model van Bronfenbrenner hanteren. De kern van dit model is dat de ontwikkeling van een individu wordt beïnvloed door verschillende systemen waar hij mee verbonden is. In die verschillende gebieden kunnen risicofactoren op het ontstaan van kindermishandeling zich voordoen. Het model van Bronfenbrenner wordt in de literatuur regelmatig gebruikt als het gaat om de benadering en de aanpak van kindermishandeling en huiselijk geweld. In literatuur die zich richt op interventies voor vluchtelingen wordt ook de urgentie van deze benadering beschreven en daarin wordt duidelijk dat vluchtelingen zich per definitie in een kwetsbare situatie bevinden, gezien hun vlucht uit het thuisland en het verblijf op een (tijdelijke) opvanglocatie. Je zou dus kunnen stellen dat bij het signaleren en de weging van kindermishandeling ook aandacht moet zijn voor de situatie waarin vluchtelingen verblijven. Dus niet alleen het trauma dat de vlucht met zich meebrengt, maar ook de psychosociale gevolgen waar zij mee geconfronteerd worden in het land van vestiging.

Het verblijf op een tijdelijke locatie brengt stress met zich mee en kan ervoor zorgen dat depressies en angsten zich verder ontwikkelen bij zowel de ouders als de kinderen. De opvoedsituatie staat dus niet op zichzelf en het is belangrijk dat professionals zich hier bewust van zijn en dit kunnen meewegen in de signalering van zorgen. Richtlijnen en een signaleringskader kunnen hierin helpend zijn, echter de literatuurstudie toont aan dat de richtlijnen jeugdhulp geen specifieke handvatten biedt voor het

werken met vluchtelingen. Er zijn wel richtlijnen over trauma gerelateerde problemen met een duidelijke werkkaart die een professional kan helpen bij het ondersteunen van (vluchtelingen) gezinnen. In deze richtlijn is aandacht voor ingrijpende gebeurtenissen, stressreacties bij jeugdigen en het in kaart brengen van beschermende- en risicofactoren. Er zijn alleen geen richtlijnen voor de ondersteuning en/of verwijzing bij oorlogstrauma en stress dat hieruit ontstaat bij vluchtelingen. Terwijl de literatuur ook uitwijst dat het meemaken van een oorlog is op zichzelf een trauma is en het verblijf op een tijdelijke opvanglocatie ook actuele stress met zich meebrengt. Bijvoorbeeld stress over de toekomst en financiële stress en stress is een risicofactor op het ontstaan van kindermishandeling. Het zijn stressoren in het land van vestiging die psychosociale gevolgen met zich mee kunnen brengen voor de vluchtelingen en aandacht behoeven om de kans op kindermishandeling te verkleinen. Uit onderzoek onder Oekraïners in Nederland blijkt dat velen van hen last hebben van deze psychosociale gevolgen en dat voor mentale gezondheid basisbehoeften als structuur, opvang en duidelijkheid over perspectief belangrijk zijn. Vanuit gevonden literatuur over het bieden van jeugdhulp aan vluchtelingen op opvanglocaties blijkt dat voor het welslagen van hulpverlening die tijdelijkheid een barrière kan zijn. Bij vluchtelingen kan sprake zijn van trauma, echter de invloed van het trauma is per vluchteling verschillend. Het effect op bijvoorbeeld de opvoeding, hangt ook samen met andere omstandigheden, zoals het verblijf, maar ook de mentale gezondheid van de ouder.

De beantwoording van de hoofdvraag

De gewenste situatie bij de signalering van zorgen over Oekraïense gezinnen houdt rekening met de psychosociale gevolgen van vluchtelingen. De meldcode en richtlijnen kunnen professionals ondersteunen bij het herkennen en begrijpen van (on)veiligheid. Echter, de meldcode en richtlijnen zijn niet specifiek gericht op vluchtelingen. Het is belangrijk om de kwetsbaarheid van vluchtelingen en de impact ervan op verschillende ontwikkelingsniveaus mee te wegen. Kennis over psychosociale gevolgen en ondersteunende maatregelen voor vluchtelingen kan waardevoller zijn dan louter het volgen van de meldcode. De leefsituatie van vluchtelingen kan stress bij ouders veroorzaken, wat de kans op kindermishandeling vergroot. Om (on)veiligheid goed te kunnen signaleren en beoordelen, is aandacht voor de situatie van vluchtelingen in Nederland belangrijk. Het model van Bronfenbrenner biedt inzicht in de context waarin vluchtelingen leven en groeien, waardoor signalering scherper kan worden gedaan en interventies beter kunnen aansluiten. Het is essentieel om interventies op verschillende niveaus te ontwerpen, zoals het verbeteren van de woonomgeving en het bevorderen van samenwerking tussen systemen en gemeenschappen. De meldcode kan zeker worden gebruikt als instrument om (on)veiligheid te signaleren en te begrijpen, maar het is belangrijk dat professionals de signalen verbinden met de situatie waarin vluchtelingen zich bevinden.

3.8. Conceptueel model

Kernbegrip	Dimensies	Topics	Indicatoren
Standaarden voor onveilige opvoedsituaties	De meldcode	Afwegingskader (vijf stappen)	Gebruik en kennis van de meldcode
	Kindermishandeling	Fysiek Geestelijk Seksueel Verwaarlozing Ouderfactoren Partnergeweld Middelengebruik Psychische problemen	Gesignaleerde kindermishandeling En/of risicofactoren
	Richtlijnen jeugdhulp	Trauma's Stress Het verblijf op een opvanglocatie	Toepassing van de richtlijnen De inzet van extra expertise De aanwezige kennis over vluchtelingen
Psychosociale gevolgen van vluchteling zijn	Trauma's	Slecht slapen Herbeleving	Aanwezigheid van trauma en stress bij de Oekraïense vluchtelingen
	(Post)-traumatische stress klachten	Middelengebruik Financiële zorgen De beperking van taal Het gemis van familie	Aanwezigheid en invloed van deze elementen op de opvoeding en (mentale) gezondheid
	Depressie, - en angstklachten	Zorgen over huisvesting, werk, scholing en de toekomst	Gesignaleerde zorgen over huisvesting, werk, scholing en de toekomst.
Jeugdhulp op een opvanglocatie	De beperkingen van het schip	Woonruimte, regels en privacy Ruimte voor autonomie en beslissingsbevoegdheid	Gesignaleerde regels en protocollen De mate van privacy De mate van autonomie
	Toeleiding naar hulp	Aansluiting bij de achtergronden van vluchtelingen	Geconstateerde successen en beperkingen met betrekking tot het bieden van hulp
	Ondersteuning van gezinnen door professionals	Verantwoordelijkheid nemen en geven Bespreekbaar maken van signalen	De mate van aanwezige kennis over cultuur De aard van het contact met gezinnen

4. Empirisch onderzoek

In dit hoofdstuk zal antwoord worden gegeven op de empirische hoofdvraag door de deelvragen te beantwoorden. Om een beeld te krijgen van de context wordt gestart met een beschrijving over de locatie van onderzoek en de respondenten. Vervolgens worden de deelvragen beantwoord met informatie uit de interviews. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een conclusie waarin antwoord zal worden gegeven op de hoofdvraag. *De hoofdvraag is: op welke manier signaleren professionals op het schip (on)veiligheid bij Oekraïense gezinnen en hoe wegen zij deze zorgen in de beslissingen die zij nemen?*

4.1. De locatie en de respondenten

De (cruise)schepen Lisabelle en Cezanne liggen sinds mei 2022 aan een steiger in een woonwijk in Zaandam. Op de twee schepen zijn tweehonderd vluchtelingen opgevangen, waaronder 150 Oekraïners en zo'n tien Oekraïense gezinnen. De schepen liggen naast elkaar en de bewoners maken van beide schepen gebruik. De entree van de schepen is via de Cezanne, waar je vanuit de hal over kan stappen naar de Lisabelle. De gezamenlijke ruimtes zijn verdeeld over de twee schepen, zoals het restaurant, de lobby en de speelruimte en zijn makkelijk toegankelijk. Doordat de schepen tegen elkaar aan liggen, hebben sommige cabines weinig tot geen daglicht (eigen observatie en persoonlijke communicatie, 2023). Ondanks dat het twee schepen zijn, spreken de respondenten over 'het schip'. In de beschrijving van de resultaten wordt om die reden ook 'het schip' als enkelvoudig geduid.

Figuur 5: De cruiseschepen 'de Lisabelle' en 'Cezanne' gesitueerd in Zaandam (eerste vluchtelingen uit Oekraïne betrekken cruiseboot in Zaandam, z.d.)

De respondenten zijn werkzaam in verschillende functies waarin ze betrokken zijn bij de Oekraïense vluchtelingen. Een aantal werken dagelijks op het schip, terwijl anderen op een locatie buiten het schip werken. Ze hebben allemaal dagelijks contact met Oekraïense kinderen en hun ouders. Het betreffen medewerkers van het Leger des Heils, de beveiliging, scholen, het Jeugdteam en de GGD. Om de herleidbaarheid te beperken blijven de respondenten anoniem en wordt in onderstaande figuur een algemeen beeld van de respondenten geschetst aan de hand van een aantal variabelen. Voor de leesbaarheid van de resultaten zijn de respondenten genummerd.

	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8	R9	R10
Leeftijd	20-30	60+	40-50	40-50	30-40	60+	60+	50-60	30-40	50-60
Geslacht	Man	Man	Man	Vrouw	Man	Vrouw	Vrouw	Vrouw	Vrouw	Vrouw
Jaren ervaring met vluchtelingen	< 2 jaar	< 2 jaar	< 2 jaar	< 2 jaar	>2 jaar	>5 jaar	< 2 jaar	>10 jaar	< 2 jaar	>10 jaar

Figuur 6: de respondenten

4.2. Meldcode en richtlijnen

Wanneer de respondenten wordt gevraagd naar de meldcode is deze bij acht respondenten bekend. De richtlijnen Jeugdhulp worden door geen enkele respondent genoemd als hulpmiddel bij het werken met vluchtelingen. Desgevraagd zijn er een aantal respondenten die 'er wel van gehoord hebben', maar daar blijft het bij. Twee respondenten geven aan dat de manager de meldcode kent en daarnaar handelt als dit nodig is. Drie respondenten hebben wel de kennis maar passen dit niet bewust toe en hebben voldoende ervaring om te besluiten om Veilig Thuis te bellen. Eén respondent kent de meldcode en heeft de kennis in haar hoofd, zonder dat ze het op regelmatige basis bewust gebruikt. Het afwegingskader kan wel helpend zijn bij het signaleren van onveiligheid, omdat de situatie vaak anders is dan deze in eerste instantie lijkt, aldus respondent 7. Ook respondent 6 past de meldcode toe met haar team en ze zien het als hulpmiddel om zorgen te wegen, zeker wanneer de signalen niet zo concreet zijn. De richtlijnen jeugdhulp worden niet herkend kennisbron. Wanneer wordt uitgelegd wat de richtlijnen zijn en waar ze voor dienen, is er bij twee respondenten enige herkenning van het bestaan.

4.3. De signalering en weging van (on)veiligheid

4.3.1. Wijze van signalering

Het merendeel van de respondenten zien en/of horen zelf signalen over Oekraïense kinderen en drie respondenten krijgen signalen via andere professionals. Ze nemen allemaal hun verantwoordelijkheid door met collega's te overleggen en daarna ouders te betrekken. De wijze waarop ze handelen is

afhankelijk van hun positie, maar ze voelen zich allemaal verantwoordelijk voor de veiligheid van de Oekraïense kinderen. Het betreft niet alleen veiligheid in de opvoedsituatie, maar ook de veiligheid op het schip (bijvoorbeeld de aanwezigheid van wapens en middelengebruik door medebewoners) en veiligheid op school bijvoorbeeld. *“We zijn oren en ogen en wat we signaleren bespreken we met het Leger Des Heils. We zijn er ook in de avond en nacht en horen dan soms meer dan professionals die overdag werken. Als we een niet-pluis gevoel hebben observeren we en soms zeg je het ook tegen de bewoner ‘ik maak mij zorgen en ik ga het bespreken met het leger’”(R1).* De respondent vertelt signalen ook via andere bewoners te krijgen en dan goed te monitoren wat de feitelijke signalen zijn. Wanneer de signalen blijven bestaan overlegt ze met het Leger des Heils.

Een aantal respondenten signaleert zorgelijk gedrag bij kinderen die op het schip spelen. Eén respondent geeft aan dat ze vanuit haar positie veel ziet en betrokken is bij de Oekraïense ouders. Tegelijkertijd heeft ze vanuit haar positie niet het mandaat om door te pakken. Drie respondenten signaleren dat kinderen hoofden van barbies trekken. Dit gebeurt niet op het schip maar op een andere locatie. *‘We zien echt kinderen die poppen verminken, dat is echt zorgelijk (R8)’*. Twee respondenten delen hun zorg direct met ouders met behulp van een tolk. De andere respondent ervaart veel stroefheid in de samenwerking met ouders en samenwerkingspartners. Volgens een andere respondent hebben Oekraïense ouders een ander beeld van opvoeding dan de gemiddelde Nederlandse ouders. Oekraïense kinderen moeten zichzelf wat meer opvoeden en ouders zijn wat afstandelijker, aldus de respondent. *“Jongens die op hun jongere broertje passen en misschien denken ouders ook wel dat er 200 oppassers in de buurt zijn, dat zie je wel gebeuren ja” (R1).*

R6 valt het op dat kinderen veel schelden, schoppen en elkaar pesten. *“Tja ze komen met hun ouders uit een oorlogsgebied en kun je nagaan hoeveel stress ze hebben en dit ook in de kinderen zit en dan moet je ook nog naar een nieuwe school en een andere taal leren en de ouders hebben daar niet veel ruimte voor en dan richten ze dat op elkaar af” (R5).* Er zijn een aantal aanstichters en met de ouders van deze kinderen probeert hij in gesprek te gaan, maar dat is moeizaam, aldus de respondent. Eén respondent heeft direct contact met kinderen en de verantwoordelijkheid om ze toe te leiden naar bijvoorbeeld sport en hierin ouders betrekken. *“Ik zie vooral opvallend gedrag bij kinderen die ruzie maken en op elkaar schelden. Veel op hun telefoon zitten. Dus wanneer ik zorgen signaleer maak ik dit bespreekbaar met de ouders, m.b.v. een tolk of de Oekraïense pedagoog” (R2).* Het zijn niet altijd problemen die ontstaan door de vlucht of het verblijf, maar het zijn soms problemen die al aanwezig waren en in de huidige situatie worden vergroot. Als de problemen er zijn, waren ze er mogelijk ook al in Oekraïne, aldus drie respondenten. *“Als de basis in een gezin goed is, redden ze het hier ook” (R9).*

4.3.2. Weging

Alle respondenten zijn zich bewust van de situatie waarin de Oekraïners zich bevinden en wegen dit waar mogelijk mee in het besluitvormingsproces voor eventuele vervolgstappen. Ze nemen de zorgen serieus en zien het als belangrijke taak om de bewoners en de kinderen hulp te bieden. Ze zijn zich bewust van de beperkingen van het leven op het schip. Twee respondenten zijn daardoor coulanter

richting de bewoners in vergelijking met andere situaties en ziet het overtreden van regels soms wat meer door de vingers. Ze houden er rekening mee dat mensen getraumatiseerd zijn en balanceren soms op een lijntje wat wel en niet kan. Tegelijkertijd geven twee respondenten aan wel heel actiegericht te zijn als veiligheid zichtbaar in het geding is. Dit betekent dat ze direct handelen wanneer hij wapens of direct gevaar ziet, maar over de opvoeding van kinderen vindt hij het lastiger om een mening te hebben. Een andere respondent geeft aan dat ze zoekende is in hoe ze moet handelen, juist vanwege hun speciale status. *“Oekraïners lopen al op hun tenen en het voelt dan vervelend om ook nog iets te moeten vinden van hoe zijn hun kinderen opvoeden” (R6)*. Tegelijkertijd wordt vanuit haar positie verwacht dat ze de zorgen bespreekbaar maakt. Ze doet dit bij voorkeur met een professional die de taal goed spreekt, dus een tolk of de Oekraïense psycholoog die verbonden is aan het schip, aldus de respondent. Eén respondent krijgt signalen via de tolk of via samenwerkingspartners en probeert dan met ouders in gesprek te gaan of de juiste hulp in te zetten. Door meerdere respondenten wordt genoemd dat het bespreekbaar maken van de zorg met ouders als moeilijk wordt ervaren. Ze overleggen eerst met hun team en gaan daarna graag het gesprek aan met ouders. Eén respondent ervaart beperkingen vanuit haar rol, dit heeft deels te maken met haar functie en daarnaast ook met mogelijkheden in relatie tot de ouders. Ze probeert laagdrempelig haar zorgen bespreekbaar te maken, maar ervaart dat ouders terughoudend zijn en niet gewend zijn om met ‘derden’ hun zorgen te bespreken. Indien zorgen aanhouden en het gezin niet wil meewerken, dan neemt de locatiemanager contact op met Veilig Thuis, aldus R9. Het inschakelen van bijvoorbeeld een psycholoog zijn ze niet gewend en wordt daardoor ook niet goed ontvangen, aldus R2. Daarnaast heeft hij ervaren dat het belangrijk is om rekening te houden met de (historische) relatie met Rusland. Het inzetten van bijvoorbeeld een Russische tolk viel verkeerd bij een moeder, terwijl de intentie goed was. Hij probeert zich zoveel mogelijk te verdiepen in hun cultuur en geschiedenis waardoor het vertrouwen mogelijk groeit. Hij zoekt ook naar een balans in wat zij gewend zijn vanuit Oekraïne en wat in Nederland gebruikelijk is. Bijvoorbeeld de leerplicht en bedtijden voor basisschoolkinderen. Dit geldt voor meerdere respondenten. Eén respondent bespreekt haar zorgen bij voorkeur met het Jeugdteam, zodat zij op het stukje opvoeding en kind kunnen inzetten. Die komen dan naar het schip om hun zorgen met ouders te bespreken. Twee respondenten hebben de ervaring dat ouders het contact direct verbreken wanneer het gesprek over gesignaleerde zorgen wordt aangegaan. Een poging om zorgelijk gedrag van een kind met de betreffende moeder bespreekbaar te maken pakte verkeerd uit, aldus deze respondent. Een aantal respondenten hebben wel de ervaring dat ouders open staan voor hulp en voor een gesprek over de zorgen. Die delen veel over hun (persoonlijke) problematiek en staan open voor hulp. Het lukt om ouders te ondersteunen en om zorgen over de opvoedsituatie bespreekbaar te maken. Een andere respondent signaleert regelmatig zorgen over de psychische en medische gezondheid van Oekraïense kinderen. Ze maakt dit bespreekbaar met de ouders en de kinderen en ervaart hierin veel openheid en medewerking. Hierin benadrukt ze vrijwel altijd op te trekken met collega’s die de Oekraïense taal spreken. Daarnaast neemt ze de tijd om een relatie op te bouwen.

4.3.3. Kennis

Alle respondenten denken dat ze voldoende basiskennis hebben om de vluchtelingen te kunnen ondersteunen. Die kennis is aanwezig door werkervaring en door het volgen van trainingen en voorlichtingen. Toch spreken de meeste respondenten uit dat er behoefte is aan meer kennis en wordt de groep Oekraïners als anders gezien dan bijvoorbeeld derdelanders⁴. De angst voor autoriteit, de vrijere opvoeding en het Oekraïense onderwijssysteem worden regelmatig genoemd als aspecten die kenmerkend zijn voor deze groep vluchtelingen. Door vier respondenten wordt genoemd dat ze profijt hebben gehad aan een bijeenkomst die in de zomer van 2022 door de gemeente werd georganiseerd op het schip. Een respondent vertelt dat een poging om een Oekraïense moeder te helpen resulteerde in een vertrouwensbreuk. Achteraf kon ze de reactie van moeder wel plaatsen en zou ze het gesprek anders hebben aangepakt. Een training of lezing over de Oekraïense cultuur had haar kunnen helpen. Eén respondent vertelt dat ze voldoende kennis over heeft over vluchtelingen en traumasensitief werken en het belangrijk acht dat er onderscheid wordt gemaakt in trauma en de situatie waar het kind en de ouders vandaan komen. *“Dat een kind niet kan schrijven, betekent niet dat het kind echt dom is, het is het gewoon nog nooit geleerd” (R8)*. Je moet oog hebben voor waar het kind vandaan komt. *“Je haalt ze wel uit de oorlog, maar de oorlog niet uit hen” (R3)*. Hij probeert zich zoveel mogelijk te verdiepen in hun cultuur door zowel de gesprekken met Oekraïners, als kennis via trainingen. Respondent 10 heeft veel kennis en ervaring over (de gevolgen) van oorlog en trauma's en de gevolgen hiervan op gedrag en opvoeding. Ze zorgt dat haar kennis actueel blijft en verdiept zich regelmatig door het lezen van artikelen en het volgen van training. Ze maakt een duidelijk onderscheid tussen Oekraïners en bijvoorbeeld Syriërs of andere derdelanders. Oekraïners hebben een eigen schoolsysteem en zijn veelal goed opgeleid. Het onderwijs wordt gecontinueerd en heeft invloed op het leven van Oekraïners in Nederland. Het is belangrijk dat men zich hiervan bewust is, aldus de respondent. Respondent 7 denkt dat ze wel voldoende kennis heeft over vluchtelingen en trauma's. Het is onbewuste kennis en logisch nadenken. Daarnaast heeft ze een bijeenkomst bijgewoond op het schip en dit heeft haar kennis gegeven over de Oekraïners specifiek. Ook respondent 6 heeft de bijeenkomst ook als positief ervaren en heeft voldoende kennis om met deze bewoners te werken. Respondent 5 leert met de dag over hun situatie, maar zou het zeker goed vinden om meer kennis te krijgen over de achtergrond van hun cultuur. Hij is er ook gaandeweg achter gekomen dat ze moeite hebben met autoriteit en de leerplicht anders werkt in Oekraïne.

⁴ Een persoon met een andere nationaliteit dan die van één van de lidstaten van de Europese Unie, Noorwegen, IJsland, Liechtenstein of Zwitserland (www.cbs.nl).

4.4. De invloed van trauma's en stress op (on)veilig opgroeien

Meerdere respondenten plaatsen het gedrag van ouders en kinderen in de context van de oorlog en het huidige verblijf en zijn daardoor milder in hun beeldvorming. Het feit dat ouders stress hebben door wat er is gebeurd en nog dagelijks bezig zijn met de ontwikkelingen in Oekraïne, kan zijn weerslag hebben op de opvoeding, aldus twee respondenten. Zij proberen dit met ouders bespreekbaar te maken, zodat de invloed minimaal blijft en de kinderen geen last ervaren en veilig blijven. Het ontbreken van perspectief wordt ook een aantal keer genoemd als zorgelijk signaal. Ze missen een vaste basis die ze juist nodig hebben na de oorlog en om trauma's te verwerken, aldus respondent 3. Een respondent kan zich voorstellen dat ouders compenseren en dus meer toelaten in de opvoeding, omdat de kinderen zoveel hebben meegemaakt. Daarnaast missen sommige kinderen hun vader die in Oekraïne is om te vechten en komt de zorg voor de opvoeding op moeder neer. Met als gevolg dat ze hun kind(eren) bijvoorbeeld makkelijker thuishouden van school en minder snel ingrijpen bij ongewenst gedrag. Daarnaast noemt zij ook dat het ontbreken van perspectief en de wens om terug te keren naar Oekraïne een rol kan spelen in het thuishouden van de kinderen. R5 geeft het belang aan stil te staan bij de reden van hun vlucht. *De Oekraïners zijn niet voor hun lol hierheen gekomen, ze zijn gevlucht en willen misschien wel terug als die mogelijkheid er is.* Meerdere respondenten vertellen dat ze van Oekraïners horen dat zij terug willen als de situatie het toe laat en om die reden niet willen investeren in een leven in Nederland. Ze zijn onzeker over hun perspectief, vinden de Nederlandse taal moeilijk en leven in de beperkingen van tijdelijke opvanglocaties, waaronder het schip. Het zou helpen als er duidelijkheid komt over hun perspectief en ze de hulp krijgen die ze nodig hebben, aldus de respondent. Zij heeft, met name, zorgen over hun geestelijke gezondheid die onder druk staat door hun situatie in Nederland en tegelijk ook door de druk die wordt uitgeoefende vanuit Oekraïne.

Alle respondenten noemen het aanwezige wantrouwen als aandachtspunt in het contact met Oekraïners. Tijdens hun vlucht hebben ze veel meegemaakt. *'Ze zijn gevlucht door de bossen en de loopgraven en ze werden in een busje gegooid en dan weet je niet met wie je zit en of je die kunt vertrouwen. Onlangs kwamen er auto's met mannen bij het schip die leken op agenten en toen ontstond er meteen paniek. Er is veel wantrouwen en mensen weten soms niet of iemand oprecht is of een spion' (R3).* Dit werkt door in de relaties die zij aangaan op het schip en dit geldt zeker ook voor de hulpverlening. Volgens een respondent zijn de Oekraïners met angst opgevoed door het regiem van de Russen en zijn ze altijd bezig met wie de vijand is en wie de verrader. Dat maakt dat ze gesloten zijn en hun gevoelens niet uiten. Wel wordt er onderling geroddeld, maar als er hulpverlening wordt betrokken om het gesprek open te gooien, zegt niemand iets, aldus respondent 6. De angst voor autoriteit wordt door verschillende respondenten genoemd als belangrijk aandachtspunt in het omgaan met en de benadering van Oekraïners. Het is logisch want ze zijn jarenlang verraden onder de Russen (R6). De Nederlandse cultuur is veel directer en opener, dus dit staat haaks tegenover elkaar. Het is belangrijk om te investeren in de relatie, zodat dit vertrouwen kan groeien, aldus alle respondenten.

4.5. De leerplicht en het onderwijssysteem

De leerplicht en het onderwijssysteem wordt door meerdere respondenten als stressfactor genoemd in het leven van de Oekraïense gezinnen. Het onderwijssysteem verschilt essentieel met het systeem in Nederland en dat geeft stress. Een respondent vertelt dat kinderen in Oekraïne veel thuis onderwijs krijgen en basisschoolkinderen veel vrijheid hebben totdat ze naar de middelbare school gaan. Er is een respondent die zich heeft verbaasd over de houding van ouders ten opzichte van school. Minderjarige kinderen bleven in hun bed en moeder ging van boord om te werken. Die signalen heeft hij wel besproken met het team en met de samenwerkingspartners van het Leger des Heils. Drie respondenten vertellen dat de kinderen ook in Nederland nog Oekraïens onlineonderwijs krijgen. Dit legt een grote druk op de kinderen en de gezinnen, ook omdat de prestatiedruk in de Oekraïense cultuur hoog is geeft respondent 8 aan. De respondenten denken dat het zwaar is voor de ouders en de kinderen om zowel het Oekraïense onderwijs en het Nederlandse onderwijs te moeten volgen. Twee respondenten vertellen dat een meisje het conservatorium volgde in Oekraïne en dit in Nederland moet voortzetten, terwijl ze niet gemotiveerd was door alle gebeurtenissen. *Kinderen in Oekraïne worden geacht snel volwassen te worden. Wanneer een docent ziet dat een kind talent heeft wordt verwacht dat dit talent wordt vergroot, ongeacht of het kind die ambitie heeft (R3).* Hij ziet dit ook bij hun ouders die werk doen waar ze goed in zijn, maar geen plezier aan beleven. Ze hebben die prestatie zo meegekregen uit hun thuisland, dat het moeilijk is om dit los te laten, zelfs in de huidige omstandigheden ligt de lat hoog. In Nederland zijn de regels anders en wordt geacht dat ze gewoon naar het regulier onderwijs gaan. R8 is het opgevallen hoeveel kinderen autisme gerelateerde problematiek hebben, maar wat niet bekend is waardoor de kinderen naar regulier onderwijs gaan, terwijl in Oekraïne een diagnose was gesteld. Ook dit levert stress op bij de ouders, omdat de kinderen vastlopen op school, aldus de respondent.

4.6. Het verblijf op het schip en de invloed op (on)veilig opgroeien

4.6.1. Leefomgeving en privacy

Het beeld dat de respondenten hebben van het leven op het schip verschilt. Het merendeel van de respondenten denkt dat het leven op het schip over het algemeen wel als prettig wordt ervaren en dat Oekraïners tevreden zijn. *“Ze hebben een eigen kamer, krijgen drie keer per dag eten en alle voorzieningen zijn aanwezig” (R1).* Door drie respondenten wordt genoemd dat het niet zelf kunnen koken als belemmering wordt ervaren door bewoners. Het is niet toegestaan om eten in de cabine te hebben. Zelfs een appel en aardappelschilmesje zijn verboden, dit levert wel discussies op, aldus respondent 3. Het is beleid ten behoeve van veiligheid en de beveiliging probeert hierin wel maatwerk toe te passen, maar dit is ingewikkeld gezien je geen niet te veel uitzonderingen kan maken. Vijf respondenten hebben ook gewerkt op andere opvanglocaties en daar waren de leefomstandigheden aanzienlijk slechter. Twee respondenten geven aan dat sommige cabines geen raam hebben en dat dit herbelevingen kan geven bij bewoners. Eén respondent ervaart een beklemmend gevoel op het schip en kan zich voorstellen dat dit voor de gezinnen ook zo moet zijn. *“Het is een prachtige boot, maar het lijkt mij vreselijk. De ramen kunnen niet open en alles is zo klein en op elkaar gepropt” (R7).*

Het feit dat de gezinnen op een tijdelijke opvanglocatie wonen kan een risicofactor voor het ontstaan van kindermishandeling zijn denken meerdere respondenten. Na een situatie van vlucht en oorlog is er nu een situatie van relatieve rust en juist in situaties van rust kan het dan escaleren, aldus R2. Het feit dat je met je gezin in een kleine ruimte leeft en daarnaast met ruim tweehonderd mensen op een schip woont, kan een trigger zijn, denkt een respondent. Dit wordt herkend door een andere respondent die zich kan zich voorstellen dat dit een extra druk met zich meebrengt bij zowel de ouders als de kinderen. *‘Het pannetje loopt dan over dan ontstaat er sneller ruzie tussen de kinderen, alleen het lastige is dat ouders hierin weinig verantwoordelijkheid nemen (R6)’*. Een respondent omschrijft de situatie waarin Oekraïense kinderen en ouders verkeren als een situatie waarin sprake is van veel stressfactoren. *‘Ze komen in een land waar ze de taal niet spreken, klein gehuisvest zijn op een boot met veel anderen en hebben stress over de familie in Oekraïne (R8)’*. Twee respondenten benadrukken het belang om rekening te houden met wat de Oekraïners hebben meegemaakt. Bijvoorbeeld ook het oefenen met een maandelijks brandalarm, kan voor hen een trigger zijn en resulteren in een paniecreactie. De oorlog en de vlucht hebben invloed op hun verblijf op het schip en op hun psychische welzijn en het is belangrijk hier rekening mee te houden, aldus respondent 2.

4.6.2. Regels, protocollen en beperking van vrijheid

Door alle respondenten wordt benoemd dat de vluchtelingen te maken hebben met veel regels. De regels zijn opgesteld door de rederij, de beveiliging en het leger des heils en hangen samen met veiligheid en beheer. Een belangrijke regel is bijvoorbeeld het uitschrijven, wanneer je het schip verlaat, zodat bij brand direct een inschatting kan worden gemaakt van de aanwezigen op dát moment. *“Dit moet altijd, ook wanneer dit voor vijf minuten is, als een bewoner een sigaret wil roken” (R3)*. Alle respondenten hebben begrip voor de regels, maar snappen ook dat het voor sommige Oekraïners als beklemmend wordt ervaren. Respondent 3 begrijpt de regels en tegelijkertijd zou hij de bewoners meer vrijheid gunnen. Ze hebben wel een eigen cabine, maar worden in de ruimte vreselijk beperkt en moeten vrijwel alles buiten de cabine doen. Een sigaretje roken, een drankje drinken of iets eten is allemaal verboden en dat remt ze toch af, aldus de respondent. Respondenten wensen dat Oekraïners zich thuis voelen en proberen ze de ruimte te geven die ze wensen om de dingen te doen zoals ze gewend zijn. Toch gelden er regels en protocollen waar ze zich aan moeten houden. *“Je merkt dat ze een afkeer hebben tegen autoriteit, doordat alles dat hun land autoriteit is, corrupt is’, het is belangrijk om vertrouwen te creëren en een band op te bouwen” (R5)*. Als voorbeeld wordt het uitschrijven genoemd wanneer een ouder bijvoorbeeld naar de kroeg gaat en heeft geregeld dat een overbuurman toezicht houdt op het kind. Dit is niet toegestaan en een ouders worden hierop aangesproken. Het zijn regels die te begrijpen zijn en tegelijkertijd door sommige Oekraïners als beperkend worden ervaren. Het gebruik van middelen, als alcohol en drugs kan ook een manier zijn om de situatie en trauma’s te handelen, maar het gebruik is niet toegestaan op het schip. Men krijgt een officiële waarschuwing en anders volgt verwijdering van het schip, aldus de respondent. Een respondent ziet de inperking van vrijheid als een risico op het ontstaan van kindermishandeling *“Als mensen te lang in hun vrijheid worden beperkt, wordt de draagkracht aanzienlijk minder en dan kan dat op elkaar en/of de kinderen worden geuit” (R3)*.

4.6.3. Toezicht op kinderen en (on)veiligheid

Het feit dat er zoveel medebewoners en professionals zijn betekent dat bewoners het gevoel hebben in de gaten te worden gehouden, aldus meerdere respondenten. Tegelijkertijd zien ze ook dat kinderen zonder toezicht op het schip zijn, dit wordt door meerdere respondenten genoemd. Er is een speelruimte op het schip ingericht voor kinderen. Ouders laten hun kinderen daar spelen en gaan ervan uit dat het toezicht wel geregeld wordt, aldus respondent 4. Volgens een andere respondent worden Oekraïense kinderen autonomer opgevoed dan de Nederlandse kinderen en is dat iets om rekening mee te houden. In dat licht is het te begrijpen dat ouders de zorg voor hun kind op een schip vol bewoners makkelijk los kunnen laten, aldus de respondent. Tegelijkertijd heeft deze respondent ook moeite met het gedrag van ouders. Wanneer ze worden aangesproken op het gedrag van hun kind nemen ze geen verantwoordelijkheid. Ze kan niet zo goed duiden of dit cultuurgebonden is, of dat dit wordt veroorzaakt door de omstandigheden op het schip. Het valt de respondenten op dat gezinnen moeite hebben om nieuw evenwicht te vinden na de overgang naar een stabiele situatie. Dit kan juist leiden tot problemen in relaties en het opvoeden van kinderen. Moeders staan er ineens alleen voor en kampen zelf met het verwerken van oorlog, dat kan ingewikkelde situaties met zich meebrengen, aldus respondent 2.

4.7. Suggesties tot het verbeteren van de samenwerking en de signalering

De respondenten noemen een aantal aandachtspunten die de van belang zijn in de signalering van zorgen en het bespreekbaar maken van de zorgen. Het opbouwen van vertrouwen staat hierin centraal, aldus de respondenten.

Preventieve hulp, ook als middel voor (vroeg)- signalering

Meerdere respondenten zijn voorstanders van de inzet van preventieve hulp die snel beschikbaar is en aanwezig is op locatie. Juist door preventief aanwezig te zijn kan vroegtijdige worden gesignaleerd en probleemgedrag kunnen voorkomen, aldus de respondenten. Ook voor kinderen is laagdrempelige hulp prettig, aldus de respondent. Door regelmatig je gezicht te laten zien en het gesprek aan te gaan kan er aan een vertrouwensband worden gewerkt zonder dat het meteen de naam van hulpverlening heeft. Een respondent sluit zich hierbij aan, juist vanwege het gesloten karakter van deze groep is het belangrijk dat de hulpverlening tijd neemt om de Oekraïners te leren kennen. De drempel om hulp te vragen zal lager worden en de hulp zal makkelijker worden geaccepteerd, aldus respondent 1. Zes respondenten noemen dat het voor de vluchtelingen niet helpend is als ze via de bureaucratische route op een wachtlijst worden gezet. Het zou goed zijn als de gezinnen niet te maken krijgen met de bureaucratische regelgeving, maar de hulp die zij nodig hebben snel georganiseerd kan worden. Een respondent noemt laagdrempelig opvoedondersteuning als voorbeeld voor passende hulp op het schip. Iemand die regelmatig gesprekken heeft met kinderen, zonder dat het direct behandeling is of pas wordt opgestart als het al is geëscaleerd. Juist die aandacht voor het kind vanuit een preventief karakter is belangrijk, aldus respondent 7. Vier respondenten benadrukken ook dat (jeugd) hulp gericht moet zijn op ondersteuning aan ouders voor praktische zaken. In Nederland zijn veel regels en procedures, die voor hen onbekend zijn en waarbij ze hulp nodig hebben.

Een tolk en/of een professional met Oekraïense achtergrond

De inzet van een tolk en/of betrekken van een professional met een Oekraïense achtergrond kan helpend zijn in het contact met Oekraïners. Door meerdere respondenten wordt de inzet van een tolk als positief ervaren. Het helpt de Oekraïners als ze zich in hun eigen taal kunnen uitspreken. Meerdere respondenten zijn er zeker van dat het helpend is om iemand met een Oekraïense achtergrond te betrekken in het gesprek en/of deze vooraf om handvatten te vragen. Deze kan bemiddelen tussen de hulpverlening en de gezinnen. De Oekraïners zijn vanuit hun land en cultuur niet gewend om hulp te vragen, terwijl het in Nederland over het algemeen als normaal wordt gezien, zo geven de respondenten aan. Volgens R8 hoeft de professional niet per definitie Oekraïens te zijn, maar is het voornaamste dat deze persoon snel kan handelen en aansluiting kan vinden bij de kinderen en hun ouders op locatie.

Cultuursensitief werken

Door alle respondenten wordt als advies genoemd je als hulpverlener te verdiepen in de cultuur en de individu. Je kunt je bijvoorbeeld niet sec richten op opvang en geen zorg bieden (R8). Eén respondent noemt dat het belangrijk is kennis te hebben van de Oekraïense cultuur, zoals het onderwijssysteem en de taal. Ze zijn gewend om vrij te denken en hebben tegelijkertijd tijd nodig om hulp te aanvaarden. Neem die tijd, ga het gesprek aan. Een andere respondent beaamt dit en benadrukt dat de hulpverlener zich bewust moet zijn van de cultuurverschillen. Geef de ouder een keuze, zodat ze zich gehoord en gezien voelen en overleg over de mogelijke inzet van hulp, dus praat met ze in plaats van over ze. Het is belangrijk om kennis te hebben van de Oekraïense cultuur en deze te respecteren. *Het is een gigantisch land met een cultuur waar ze trots op zijn, het zijn slimme mensen en zij leven positief 'carpe diem'. Je moet dus niet belerend zijn, maar juist naast ze gaan staan, ook in de opvoeding van hun kinderen (R6)'. Een andere respondent beaamt dit en geeft aan dat het belangrijk is om stil te staan bij hun status en dat ze zich in een overgangssituatie bevinden. Zorgelijk gedrag heeft soms een andere oorsprong dan het in eerste instantie lijkt. Het is dan goed dat dit wordt onderzocht en dat de hulp zich richt op die oorsprong en niet op het gedrag, aldus een respondent.*

Aanvullende ideeën vanuit de respondenten om Oekraïners te ondersteunen

Informatieavond: meerdere respondenten vertellen over een informatieavond die eerder is georganiseerd door de gemeente. Ze hebben dit als positief ervaren en respondent 6 noemt als suggestie dat die avond ook aandacht kan zijn voor de gebruiken uit de Oekraïense en Nederlandse cultuur, zodat er begrip voor elkaar ontstaat en de drempel tot contact verlaagd wordt.

Buddy: twee respondenten noemen dit ouders kan ondersteunen en het een preventief karakter heeft, omdat de ouder zich vertrouwd gaat voelen en mogelijk eerder haar zorgen zal gaan delen. Ook kan de buddy gesignaleerde zorgen makkelijker bespreekbaar maken, aldus de respondenten.

Koken = verbinding. Koken (en samen eten) verbindt en is wenselijk als sociale activiteit voor Oekraïense gezinnen, aldus meerdere respondenten.

4.8. De beantwoording van de empirische hoofdvraag

Op welke manier signaleren professionals op het cruiseschip hun zorgen over Oekraïense vluchtelingen gezinnen en hoe wegen zij deze zorgen in de beslissingen die zij nemen?

De respondenten hebben veel begrip voor het leven van de Oekraïners en proberen zich zoveel mogelijk in hen te verplaatsen. Ze horen verhalen van de bewoners over de oorlog en het plotselinge vertrek, over het gemis van partners die achter zijn gebleven om te vechten. De respondenten zien hoe de situatie is voor de bewoners en proberen hier zoveel mogelijk in te ondersteunen.

Tegelijkertijd ervaren ze hierin ook moeilijkheden, omdat de taal een barrière is en wantrouwen aanwezig is. Bij de respondenten bestaat het beeld dat de oorlog en de jarenlange onderdrukking door de Russen wantrouwen en angst heeft gecreëerd bij Oekraïners en tijd nodig is alvorens ze hun hart openen. De respondenten die al langere tijd met vluchtelingen werken, lukt het beter om met Oekraïners in gesprek te gaan over hun trauma's en gevoelens.

Uit de interviews komt ook meermalen naar voren dat het onzekere toekomstperspectief van Oekraïners hen stress en onrust brengt. Ze zullen op korte termijn van het schip verhuizen naar een nieuwe, meer zelfstandige locatie. Ondanks dat Oekraïners getraumatiseerd zijn en er sprake is van verschillende stressoren, zien de meeste respondenten niet direct een vergroot risico op kindermishandeling. Wanneer de basis in een gezin gezond was in Oekraïne, dan is die basis in Nederland ook goed. Wel geven de respondenten aan dat de aanwezigheid van trauma's en het ontbreken van perspectief over de toekomst wel tot opvoed- en of relatieproblemen kan leiden. Als de zorgen gedurende langere tijd aanhouden, raakt een emmer vol en neemt het risico toe, aldus de respondenten. Ze signaleren wel zorgen die samenhangen met psychosociale problemen, maar de meeste respondenten ervaren moeilijkheden bij het ondersteunen van Oekraïners. Ze proberen het gesprek aan te gaan of hen door te verwijzen, maar dat is lastig vanwege de taal en de cultuur. Daarnaast wordt het bureaucratische systeem als knelpunt genoemd. De respondenten noemen dat de lijnen om hulp in te zetten korter moeten zijn en Oekraïners sneller (en preventiever) geholpen zouden moeten worden. De respondenten hebben geen directe zorg over (de toename) van kindermishandeling, maar zien wel risico's voor de toekomst als bepaalde omstandigheden onzeker blijven. Duidelijkheid over je verblijf, passend onderwijs, taal en perspectief op bijvoorbeeld werk zijn belangrijk en hierin ligt wel een zorg volgens de respondenten.

Het valt de respondenten op dat Oekraïense kinderen een andere opvoeding krijgen dan gemiddeld gebruikelijk bij Nederlandse gezinnen. Twee punten die tijdens de interviews meermalen werden benoemd zijn de autonome opvoeding en de leerplicht/ het onderwijs. Respondenten die werkzaam op het schip zijn noemen dat dit echt een belangrijk aandachtspunt is bij vrijwel alle ouders. Door verschillende respondenten wordt ook genoemd dat ouders weinig verantwoordelijkheid nemen voor het gedrag van hun kinderen. Op het schip wordt het toezicht op hun kinderen makkelijk overgelaten aan medebewoners of personeel. Respondenten ervaren weerstand wanneer ze hierover

met ouders in gesprek willen. Een aantal respondenten signaleert zorgelijk gedrag bij Oekraïense kinderen. Veel ruzies tussen de kinderen en kinderen die gewelddadig omgaan met poppenspeelgoed.

Respondenten geven aan dat in de samenwerking en het bespreekbaar maken van probleemgedrag het wantrouwen een belangrijke rol speelt. De gesignaleerde zorgen die respondenten noemen zijn gerelateerd aan de opvoeding en cultuur en daarin is het voor de respondenten zoeken hoe hierin te handelen. De respondenten zijn zich bewust van de (cultuur)- verschillen en tegelijkertijd groeien de kinderen (momenteel) in Nederland op en geldt de leerplicht. Dit geldt ook voor opvoeding en de daarbij geldende normen en waarden. Om (on)veiligheid te kunnen signaleren en bespreekbaar te maken achten de respondenten het van belang dat wordt ingezet op het creëren van vertrouwen, waarbij drie aspecten zijn genoemd.

1. Een preventief hulpaanbod, ook als middel voor (vroeg)signalering.
2. Een tolk/ hulpverlener met Oekraïense achtergrond, die verbinding kan maken tussen gezinnen en de hulpverlening.
3. Cultuursensitief werken, zodat Oekraïners zich gezien voelen in wie ze zijn, waar ze vandaan komen en wat hun gebruiken zijn in Oekraïne.

De respondenten noemen naast bovenstaande punten nog de suggestie van het organiseren van een informatieavond, het koppelen van een buddy en de gelegenheid om samen te koken.

De beantwoording van de hoofdvraag

Uit de feitelijke situatie blijkt dat de respondenten bekend zijn met de meldcode, maar deze niet gebruiken bij het signaleren en afwegen van onveiligheid. De richtlijnen Jeugdhulp zijn ook niet bekend bij de respondenten. Het verblijf op het schip voor de Oekraïense gezinnen voorziet in hun basisbehoeften en wordt over het algemeen positief ervaren, maar er zijn ook beperkingen, zoals regels en gebrek aan privacy. Het naleven van deze regels wordt als controle en beperking van vrijheid gezien, terwijl de Oekraïners juist angst hebben voor autoriteit vanwege hun geschiedenis. Er is behoefte aan meer autonomie en vrijheid. Het toezicht op de kinderen door tweehonderd "oppassers" wordt begrepen maar niet altijd als de juiste vorm van toezicht gezien. Sommige respondenten vinden het moeilijk om getuige te zijn van de opvoeding van de Oekraïense kinderen. De respondenten hebben moeite met hoe ze moeten handelen bij het signaleren van zorgen, omdat het lastig is om hierover met de ouders in gesprek te gaan. Er ontbreekt eenduidigheid in de signalering en afweging van zorgen.

5. Conclusie en aanbevelingen

In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de analytische vraagstelling: wat zijn de belangrijkste verschillen en overeenkomsten tussen de gewenste en feitelijke situatie met betrekking tot de signalering en weging van (on)veiligheid in Oekraïense gezinnen op een opvanglocatie? Op basis van de conclusie zijn aanbevelingen opgesteld en wordt een voorstel voor vervolgonderzoek gedaan. Ten slotte wordt het onderzoek afgerond met een kritische beschouwing.

5.1. Conclusie

In de inleiding is omschreven dat professionals die werkzaam zijn op een schip met Oekraïense vluchtelingen verschillende opvattingen hebben over wat wenselijk is voor een Oekraïens gezin waar zorgen over zijn. Ze zijn zoekende naar de juiste aanpak in de signalering en weging van zorgen rondom de onveiligheid van Oekraïense kinderen. Het doel van dit onderzoek is te bestuderen hoe de professionals omgaan met gesignaleerde zorgen en hoe ze tot een zorgvuldige weging komen. Door de uitvoering van het literatuuronderzoek is in kaart gebracht wat de gewenste situatie is om rondom de signalering van onveiligheid en welke gevolgen het vluchteling zijn heeft op de het leven van vluchtelingen (kinderen) en hun opgroeisituatie. De oorlog in Oekraïne is nog relatief ‘jong’, dus de literatuur over Oekraïense vluchtelingen is beperkt. Door het gebruik van literatuur over vluchtelingen in het algemeen is het toch gelukt om tot duidelijke conclusies te komen en een gedegen kwalitatief onderzoek te doen.

In Nederland bestaan er geldende standaarden en instrumenten om (on)veiligheid te signaleren en te wegen, zoals de meldcode en richtlijnen jeugdhulp (wetten.nl - Regeling - Besluit verplichte meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling - BWBR0033723, 2020; *Over de Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming*, 2022). Deze bieden professionals houvast bij het handelen bij vermoedens van huiselijk geweld. Ze definiëren kindermishandeling en beschrijven risicofactoren die daaraan kunnen bijdragen. In de feitelijke situaties blijkt dat deze standaarden en instrumenten niet effectief worden toegepast op een opvanglocatie voor Oekraïense vluchtelingen. Respondenten op de opvanglocatie zijn wel bekend met de meldcode, maar gebruiken deze nauwelijks bij het signaleren van zorgen op het schip. Er is een duidelijke discrepantie tussen de gewenste situatie waarin de standaarden worden toegepast en de feitelijke situatie waarin dit niet gebeurt. De signalen die respondenten wel oppikken en als kindermishandeling duiden, zijn concreet van aard, zoals schoolverzuim of middelengebruik door ouders. Ze herkennen echter de risicofactoren van kindermishandeling niet direct, en het is twijfelachtig of ze voldoende kennis en handvatten hebben om dit adequaat te signaleren en te wegen. De literatuur benadrukt dat kennis over kindermishandeling en huiselijk geweld essentieel is voor het eenvoudiger signaleren en duiden van onveiligheid. Factoren zoals psychische klachten bij ouders, eenoudergezinnen, werkloosheid en een lage sociaaleconomische status verhogen het risico op kindermishandeling. Oekraïense vluchtelingen hebben geen controle over deze ouderfactoren, omdat ze gedwongen zijn om hun thuisland te ontvluchten vanwege oorlog. Hun vluchtelingenstatus brengt risicofactoren met zich mee die het risico op kindermishandeling vergroten.

Stress is een van de grootste risicofactoren voor kindermishandeling, en uit het literatuuronderzoek blijkt dat Oekraïners veel stress ervaren met betrekking tot hun toekomst, dagelijkse bezigheden en gezondheid (Renkens & Van den Muijsenberg, 2022; Koudijs & Smal, 2022). In de feitelijke situatie worden deze stress bij Oekraïners wel herkend, maar respondenten koppelen ze niet direct aan een verhoogd risico op kindermishandeling. Er ontbreekt dus een verband tussen de gewenste situatie waarin stress als risicofactor wordt erkend en de feitelijke situatie waarin dit niet gebeurt.

Bovendien blijkt uit het empirisch onderzoek dat er weinig georganiseerde informatie beschikbaar is over het helpen van vluchtelingen, en respondenten ervaren moeilijkheden bij het bespreekbaar maken van zorgen bij Oekraïense ouders. In de gewenste situatie is er behoefte aan een alomvattende benadering waarbij interventies plaatsvinden op verschillende niveaus, zoals individueel, gemeenschap en netwerk (Fazel, 2018). In de praktijk ligt de focus voornamelijk op het faciliteren en organiseren voor de Oekraïners, met minder nadruk op versterking van het gemeenschapsniveau. Om Oekraïense vluchtelingenkinderen te helpen, is het belangrijk om interventies te implementeren die rekening houden met de impact van trauma's op verschillende leefgebieden. Daarnaast is het essentieel dat Oekraïners autonomie krijgen en de controle over hun leven kunnen terugwinnen. Momenteel ervaren ze beperkingen in vrijheid door regels en protocollen op de opvanglocatie, waarbij beslissingen voor hen worden genomen. De verschillen tussen de gewenste en feitelijke situatie laten zien dat de bestaande standaarden en instrumenten niet effectief worden toegepast op de opvanglocatie voor Oekraïense vluchtelingen. Er is behoefte aan meer kennis en handvatten om kindermishandeling en onveiligheid adequaat te kunnen signaleren en wege. Daarnaast moet er aandacht zijn voor interventies op verschillende niveaus en de autonomie van Oekraïense vluchtelingen, zodat ze zich gezien en geholpen voelen in overeenstemming met hun behoeften en cultuur.

De beantwoording van de analytische hoofdvraag

Op de opvanglocatie voor Oekraïense vluchtelingen worden geldende standaarden en instrumenten, zoals de meldcode en richtlijnen jeugdhulp, niet effectief toegepast. Hoewel respondenten wel bekend zijn met de meldcode, wordt deze nauwelijks gebruikt bij het signaleren van zorgen op de opvanglocatie. Vanuit de feitelijke situatie blijkt dat concrete signalen van kindermishandeling, zoals schoolverzuim of middelengebruik door ouders worden herkend. Risicofactoren van kindermishandeling, als psychische klachten bij ouders, eenoudergezinnen, werkloosheid en een lage sociaaleconomische status worden niet of nauwelijks erkend. Er is een gebrek aan kennis en handvatten om deze risicofactoren adequaat te signaleren en te wege. Hoewel Oekraïners veel stress ervaren, met name met betrekking tot hun toekomst, dagelijkse bezigheden en gezondheid, wordt deze stress niet direct gekoppeld aan een verhoogd risico op kindermishandeling. Het ontbreekt aan een verband tussen de erkende risicofactoren in de feitelijke situatie.

Er is weinig georganiseerde informatie beschikbaar over het helpen van vluchtelingen en respondenten ervaren moeilijkheden bij het bespreken van zorgen met Oekraïense ouders. De focus ligt voornamelijk op faciliteren en organiseren voor de Oekraïners, met minder nadruk op gemeenschapsversterking. Het is essentieel dat Oekraïners autonomie krijgen en controle over hun leven kunnen terugwinnen. Momenteel ervaren ze beperkingen in vrijheid door regels en protocollen op de opvanglocatie. Dit benadrukt de noodzaak om de autonomie van Oekraïense vluchtelingen te respecteren en hen actief te betrekken bij besluitvormingsprocessen.

Geconcludeerd kan worden dat de feitelijke situatie op de opvanglocatie voor Oekraïense vluchtelingen laat zien dat de toepassing van standaarden en instrumenten, de herkenning van risicofactoren en stress, de beschikbaarheid van georganiseerde informatie en interventies, en het bevorderen van autonomie en controle nog verbeterd moeten worden. Er is behoefte aan meer kennis, handvatten en aandacht voor interventies op verschillende niveaus, rekening houdend met de specifieke behoeften en culturele achtergrond van de Oekraïense vluchtelingen.

‘If we value our children, we must cherish their parents’.

(John Bowlby Quote, z.d.)

5.2. Aanbevelingen

5.2.1. Het versterken van de Oekraïense community

De literatuur toont aan dat de ontwikkeling van individuen wordt beïnvloed door vijf systemen. Het versterken van de community zal de Oekraïense ouder(s) bekrachtigen in hun rol, waardoor ze de verantwoordelijkheid voor hun kinderen mogelijk weer pakken. Concreet kan worden gedacht aan voorleesmomenten met ouders of bijvoorbeeld samen koken. *Deze aanbeveling zal in september 2023 worden gedeeld met de locatiemanager van het schip. Hij zal zijn goedkeuring hiervoor moeten geven. Er moet besproken worden welke professional tijd kan vrij maken om Oekraïense ouder(s) te mobiliseren en het idee verder uit te rollen.*

5.2.2. Preventieve jeugdhulp op locatie, ook als signaleerfunctie

Met name vanuit de empirie is door respondenten het vormgeven van preventieve jeugdhulp genoemd als suggestie. Juist omdat het zo belangrijk is om vertrouwen te creëren is om Oekraïense ouders en kinderen te bereiken. Het bespreekbaar maken van signalen zal hierdoor ook makkelijker worden. *Deze aanbeveling zal worden gedeeld met de locatiemanager. Er zal besproken moeten worden hoe dit georganiseerd kan worden. Mogelijk dat Jeugdhulpverlener van het Jeugdteam hierin een sleutelrol kan spelen en hierin kan optrekken met een Oekraïense hulpverlener. Termijn: eind 2023 gereed.*

5.2.3. De meldcode en richtlijnen jeugdhulp onder de aandacht brengen

De feitelijke situatie toont aan dat professionals geen eenduidige wijze hebben bij het signaleren en wegen van zorgen. Het is een aanbeveling om professionals te (her)scholen volgens de meldcode, ook omdat een groot deel van de risicofactoren voor kindermishandeling moeilijk te duiden zijn. *Veilig Thuis zou de training online of op locatie kunnen verzorgen en dit zou op korte termijn (maximaal vier maanden) kunnen worden verzorgd. Het advies is om dit mee te nemen bij nieuwe medewerkers die met Oekraïners gaan werken.*

5.2.4. Een werkkaart ontwikkelen voor professionals die werken met vluchtelingen

Een richtlijn voor het werken met (Oekraïense) vluchtelingen ontbreekt en de informatie is versnipperd. Een aanbeveling aan het NJI is om een werkkaart te maken voor professionals die met (Oekraïense) vluchtelingen werken. *Deze aanbeveling zal na de zomer 2023 met het NJI worden gedeeld, omdat het onderzoek dan is beoordeeld en gepresenteerd.*

5.2.5. Voorlichtingsavond aan professionals waarin Oekraïners ook worden betrokken.

Verschillende respondenten spreken uit dat ze behoefte hebben aan kennis over de 'Oekraïense cultuur'. Vanuit de literatuur wordt ook onderschreven dat het belang van kennis over vluchtelingen belangrijk is voor professionals, zodat ze kunnen aansluiten bij deze groep. *Deze aanbeveling zal worden gedeeld met de locatiemanager. De gedachte is dat een avond na de zomer georganiseerd gaat worden, mogelijk op de nieuwe verblijfslocatie.*

5.3. Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Een onderzoek hoe Oekraïners het leven in Nederland ervaren. Voor dit afstudeeronderzoek was dit niet haalbaar (zie ook 5.4.). In dit onderzoek is het interessant dat er ook aandacht is voor de activering van Oekraïners en de mogelijke kansen op het herwinnen van controle op hun leven in Nederland.

Een onderzoek op een andere locatie waar Oekraïense vluchtelingen verblijven, zodat de resultaten van dit onderzoek getoetst kunnen worden en resultaten mogelijk meer valide worden. Juist omdat Oekraïense vluchtelingen relatief kort in Nederland wonen is het interessant om te bestuderen hoe op andere locaties de signalering van (on)veiligheid wordt omgegaan.

5.4. Kritische beschouwing

De onderzoeker is zich ervan bewust dat in kwalitatief onderzoek altijd sprake van de bril waardoor de onderzoeker naar de situatie kijkt. De onderzoeker is bekend met de praktijk van het schip vanuit het werk bij Veilig Thuis en heeft zich voor dit onderzoek laten inspireren door casuïstiek van het schip. Het betreft een praktijkprobleem waarbij de onderzoeker de wens heeft hierin een oplossing te bieden, of in ieder geval een aantal sterke aanbevelingen te doen in het belang van zowel de Oekraïense vluchtelingen als de professionals. Boeije & Bleijenberg (2019) geven onderzoekers die dergelijk praktijkonderzoek uitvoeren mee om scherp te zijn op de redeneerlijn. Juist omdat de onderzoeker bij een praktijkonderzoek als doel heeft een praktijkprobleem op te lossen, is het risico aanwezig dat je redeneert naar de oplossing toe. De onderzoeker heeft getracht zo objectief mogelijk te redeneren in zowel de inleiding als het uitwerken van de resultaten en het formuleren van de conclusies en aanbevelingen. Daarnaast is de validiteit zoveel mogelijk geborgd door het vier ogen principe toe te passen.

Dit onderzoek is uitgevoerd in het kader van de opleiding Master Forensisch Sociaal Professional, wat betekent dat het onderzoek moest worden uitgevoerd in een beperkte tijd en met beperkte middelen. Ondanks de wens om zowel professionals als Oekraïense vluchtelingen te interviewen is in het belang van de inlevertermijn gekozen om alleen de professionals te interviewen. Dit maakt dat het beeld uiteindelijk eenzijdig is en vanuit de empirie vooral 'over' Oekraïners wordt gesproken en niet met hen. Het zou interessant zijn, zoals ook in de aanbeveling benoemd, dat een vervolgonderzoek wordt uitgevoerd, waarin Oekraïners worden gesproken.

Literatuurlijst

Bellaart, H., Hamdi, A., Day, M., & Achahchah, J. (2018). *Wijkteams voor álle doelgroepen effectief*. Een diversiteitskader met praktische tips. Verweij Jonker Instituut. Utrecht.

Boeije, H. en Bleijenbergh, I. (2019). *Analyseren in kwalitatief onderzoek*. Denken en doen. Boomuitgevers. Amsterdam.

Boom, ten A., & Wittenbrood, K. (2019). *De prevalentie van huiselijk geweld en kindermishandeling in Nederland*. Wetenschappelijk onderzoek- en documentatiecentrum. Ministerie van justitie en veiligheid.

Doorewaard, H., Kil, A. & Van de Ven, A. (2019). *Praktijkgericht kwalitatief onderzoek*. Een praktische handleiding. Boomuitgevers. Amsterdam.

ECOLOGISCHE SYSTEMEN VAN BRONFENBRENNER. (2018, 31 januari). Het Adolescentenportret. Geraadpleegd op 7 april 2023. <https://adolescentenportretdot.wordpress.com/tijdsystemen/>

Eerste vluchtelingen uit Oekraïne betrekken cruiseboot in Zaandam. (z.d.). NH Nieuws. Geraadpleegd op 26 mei 2023. [https://www.nhnieuws.nl/nieuws/303607/eerste-vluchtelingen-uit-oekraïne-betrekken-cruisOrkaan, D. \(2022\). Lisabelle en Cezanne blijven tot eind november 2023. De Orkaan. <https://www.deorkaan.nl/lisabelle-en-cezanne-blijven-tot-eind-november-2023/eboot-in-zaandam>](https://www.nhnieuws.nl/nieuws/303607/eerste-vluchtelingen-uit-oekraïne-betrekken-cruisOrkaan, D. (2022). Lisabelle en Cezanne blijven tot eind november 2023. De Orkaan. https://www.deorkaan.nl/lisabelle-en-cezanne-blijven-tot-eind-november-2023/eboot-in-zaandam)

Fazel, M. (2018). Refugee and the post- migration environment. *BMC Magazine*, 16:164. University of Oxford. <https://doi.org/10.1186/s12916-018-1155-y>

Fazel, M. & Betancourt, S. (2018). Preventive Mental Health interventions for refugee children and adolescents in high- income settings. *The Lancet Child & Adolescent Health, volume 2: 2: 121- 132*. Science Direct. Elsevier. [https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(17\)30147-5](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(17)30147-5)

Friele, R.D., Bruning, M.R., Bastiaanssen, I.L.W., Boer, R. de, Bucx, A.J.E.H., Groot, J.F. de, Pehlivan, T., Rutjes, L., Sondeijker, F., Yperen, T.A. van, & Hageraats, R. (2018). *Eerste evaluatie Jeugdwet*. Na de transitie nu de transformatie. Den Haag: ZonMw.

Geen asielopvang nodig voor het merendeel van de Oekraïners. (z.d.). www.coa.nl. Geraadpleegd op 12 januari 2023. <https://www.coa.nl/nl/nieuws/geen-asielopvang-nodig-voor-het-merendeel-van-de-oekraïners>

Härkönnen, U. (2001). *The Bronfenbrenner ecological systems theory of human development*, University of Joensuu, Finland.

Horst, D., & Paalman, R. (2016). Jeugdgezondheidszorg voor asielzoekerskinderen. Uitdagingen voor de praktijk. *Tijdschrift Jeugdgezondheidszorg*. 48:98-99. Bohn Stafleu van Loghum. Geraadpleegd op 18 april 2023. DOI 10.1007/s12452-016-0071-9

John Bowlby Quote. (z.d.). A-Z Quotes. Geraadpleegd op 24 mei 2023.
<https://www.azquotes.com/quote/880847>.

Jungmann, N. & Wesdorp, P. (2020). *Stress- sensitief werken in het sociaal domein*. Inzichten en praktische handvatten voor hulp- en dienstverleners. Bohn Stafleu van Loghum.

Kahneman, D. (2011). *Ons Feilbare Denken. Thinking, fast en slow*. Business Contact.

Krum, K.I., & Moreland, A. (2017). Parental Stress and Children's Social and Behavioral Outcomes: The Role of Abuse Potential over Time. *J Child Fam Stud*, 26:3067-3078. Springer Science + Business Media. DOI 10.1007/s10826-017-0822-5

Kenniscentrum Kinder- en Jeugdpsychiatrie. (2022, 5 augustus). In contact met kind of jongere uit Oekraïne? Pas 'watchful waiting' toe - Kenniscentrum Kinder- en Jeugdpsychiatrie. Geraadpleegd op 15 maart 2023. <https://kenniscentrum-kjp.nl/nieuws/psychische-hulp-kinderen-oekraïne/>

Koudijs, H. & Smal, E. (2022). *In goede handen?* Een verkennend onderzoek naar de gezondheid van en kwaliteit van zorg voor Oekraïense vluchtelingen in Nederland. Pharos.

Lau, W., Silove, D., Edward, B., Forbes, D., Bryant, R., McFarlane, A., Hadzi-Pavlovic, D., Steel, Z., Nickerson, A., Hooff, van M., Felmingham, K., Cowlishaw, S., Alkemade, N., Kartal, D., & O'Donnell, M. (2018). Adjustment of refugee children and adolescents in Australia. Outcomes from wave three of the building a new life in Australia study. *BMC Medicine*. 16:157. Cambridge. <https://doi.org/10.1017/>

Lebesque, C., Lathueru, J., Schippers, M., Haan de, A., Loenen van, T., & Hengel van den, Y. (2020). *Jeugdhulp voor vluchtelingen*. De succesfactoren volgens aanbieders, begeleiders en verwijzers. Zonmw.

Maas, S. (2018). *Het verbeteren van welzijn van vluchtelingenkinderen binnen een middelbare schoolsetting*. Universiteit Utrecht.

Mcleod, S., PhD. (2023, 20 februari). *Bronfenbrenner's Ecological Systems Theory*. Simply Psychology. <https://simplypsychology.org/Bronfenbrenner.html>

Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling + afwegingskader. (z.d.). BPSW. Geraadpleegd 21 juni 2023. <https://www.bpsw.nl/dossiers/meldcode-huiselijk-geweld-en-kindermishandeling-afwegingskader>

Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling | Augeo. (z.d.). Geraadpleegd op 14 maart 2023.
https://www.augeo.nl/nl-nl/themas/meldcode/?gclid=Cj0KCQjwtsCgBhDEARIsAE7RYhO-OgLkkRgGgUZDOEmK6gEEOdWytqWILb9fP3gjZnhcK0zJDm0FoaAh7qEALw_wcB

Ministerie van Algemene Zaken. (2022b, november 18). Meldcode Huiselijk geweld en kindermishandeling. Huiselijk geweld | Rijksoverheid.nl. Geraadpleegd 14 maart 2023.
<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/huiselijk-geweld/meldcode>

Ministerie van Algemene Zaken. (2022, 18 november). *Meldcode Huiselijk geweld en kindermishandeling*. Huiselijk geweld | Rijksoverheid.nl. Geraadpleegd op 6 februari 2023.
<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/huiselijk-geweld/meldcode>

Ministerie van Algemene Zaken. (2023, 3 februari). *Aankomst, registratie en verblijf van vluchtelingen uit Oekraïne*. Opvang vluchtelingen uit Oekraïne | Rijksoverheid.nl. Geraadpleegd op 24 januari 2023.
<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/opvang-vluchtelingen-uit-oekraïne/aankomst-verblijf-en-registratie>

Ministerie van Justitie en Veiligheid. (2022b, juli 29). *Opvangcapaciteit vluchtelingen uit Oekraïne onder druk*. Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl. Geraadpleegd op 12 januari 2023.
<https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2022/07/29/opvangcapaciteit-vluchtelingen-uit-oekraïne-onder-druk>

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2020, 21 oktober). Veilig Thuis organisaties. Dossiers | Huiselijk Geweld. Geraadpleegd op 15 maart 2023.
<https://www.huiselijkgeweld.nl/dossiers/veilig-thuis#:~:text=Veilig%20Thuis%20is%20het%20advies,Nederland%20zijn%20Veilig%20Thuis%20organisaties>

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2021, 30 november). *De Jeugdwet*. Onderwerp | Regelhulp - Ministerie van VWS. Geraadpleegd op 12 januari 2023.
<https://www.regelhulp.nl/onderwerpen/jeugdwet>

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2021b, december 13). Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling. Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd. Geraadpleegd op 14 maart 2023.
<https://www.igj.nl/onderwerpen/meldcode-geweld-en-mishandeling>

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2023, 21 februari). Wat is kindermishandeling? Kindermishandeling | Rijksoverheid.nl. Geraadpleegd 24 maart 2023.
<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/kindermishandeling/wat-kindermishandeling>

Nationaal Jeugdinstituut (z.d.). *Ondersteuning van gevluchte kinderen en jongeren*. Geraadpleegd op 12 januari en 6 februari 2023. <https://www.nji.nl/vluchtelingen/ondersteuning-gevluchte-kinderen-jongeren>.

Naturalisatiedienst, I. E. (2023, 3 februari). *Richtlijn Tijdelijke Bescherming Oekraïne*. IND. Geraadpleegd op 24 januari 2023. <https://ind.nl/nl/oekraïne/richtlijn-tijdelijke-bescherming-oekraïne>

Oorlog Oekraïne - informatie voor gemeenten. (2023, 20 januari). VNG. Geraadpleegd op 12 januari 2023. <https://vng.nl/rubrieken/onderwerpen/oorlog-oekraïne-informatie-voor-gemeenten>

Ondersteuning van gevluchte kinderen en jongeren | Nederlands Jeugdinstituut. (z.d.). Geraadpleegd op 7 april 2023. <https://www.nji.nl/vluchtelingen/ondersteuning-gevluchte-kinderen-jongeren#wat-kan-ik-als-professional-doen?>

Over de Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming. (2022, 28 oktober). Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming. Geraadpleegd op 21 maart 2023. <https://richtlijnenjeugdhulp.nl/achtergrond/>

Pozzo, M., Bender, D., & Visser, W. (2018). *Leefomstandigheden van kinderen in asielzoekerscentra en gezinslocaties*. Avance.

Renskens, J. & Muijsenberg, van den, M. (2022). *Psychosociale problemen bij vluchtelingen en hun kinderen*. Handreiking voor de huisartsenpraktijk. Radboud UMC. Pharos.

Richtlijnen Jeugdhulp en Jeugdbescherming (z.d.). *Richtlijnen Jeugd*. Geraadpleegd op 12 januari 2023. <https://richtlijnenjeugdhulp.nl/>

Stam, K.K.J. (2017). *Sociale activering als participatie bevorderend proces binnen het bureaucratisch veld van de maatschappij met betrekking tot ongedocumenteerde vluchtelingen*. Een kwalitatieve studie naar motivaties en behoeftes van ongedocumenteerde vluchtelingen gelieerd aan Stichting Gast met betrekking tot sociale activering en inzichten in de vormgeving van sociale activeringsprogramma's van gelijksoortige hulporganisaties. Lectoraat Ethics & Global Citizenship. Saxion University, Deventer.

UNHCR, The UN Refugee Agency. (z.d.). Strengthening Mental Health and Psychosocial Support in 2021 (PDF). UNHCR. Geraadpleegd 24 maart 2023. <https://www.unhcr.org/602b94e37/strengthening-mental-health-psychosocial-support-2021-pdf>

Van Dam, C. (2016). *Richtlijnen Jeugdhulp en Jeugdbescherming*. Peiling voorgang en implementatie. Praktikon.

Verschuren, P. & Doorewaard, H. (2021). *Het ontwerpen van een onderzoek*. Boom uitgevers Amsterdam.

Wat is een risicofactor? - 3. Risicofactoren voor kindermishandeling - Richtlijn Kindermishandeling - Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming. (2020, 30 juni). Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming. Geraadpleegd 24 maart 2023.

<https://richtlijnenjeugdhulp.nl/kindermishandeling/risicofactoren-voor-kindermishandeling/wat-is-een-risicofactor/>

Wet meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling - Kinderrechten. (2019, 25 juli). Kinderrechten. Geraadpleegd op 14 maart 2023.

https://www.kinderrechten.nl/timeline/wet-meldcode-huiselijk-geweld-en-kindermishandeling/?gclid=Cj0KCQjwtsCgBhDEARIsAE7RYh0QXrODIlcVKePv2jpLpP78imwfcG9mAJUyu1CR9i7reVx-bfMX3gQaAvUREALw_wcB

Wetten.nl - Regeling - Jeugdwet - BWBR0034925. (2022, 1 augustus). Geraadpleegd op 12 januari 2023. <https://wetten.overheid.nl/BWBR0034925/2022-08-01/1>

Wetten.nl - Regeling - Jeugdwet - BWBR0034925. (2023, 1 januari). Geraadpleegd 15 maart 2023. <https://wetten.overheid.nl/BWBR0034925/2023-01-01/#Hoofdstuk4>

Wetten.nl - Regeling - Besluit verplichte meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling - BWBR0033723. (2020, 1 oktober). Geraadpleegd op 15 maart 2023. <https://wetten.overheid.nl/BWBR0033723/2020-10-01>

Onderzoeksinstrument: de interviewvragen

1. Wat is jouw achtergrond (werk/ opleiding) en leeftijd en welke functie heb je op het schip?
2. Hoe sta jij vanuit jouw rol in relatie tot de gezinnen?
3. Hoe denk jij dat het leven het schip wordt ervaren door de gezinnen?
4. Wat is het contact dat je hebt met gezinnen?
5. Wat zijn de signalen die je hoort?
6. Zijn er dingen die als professional ziet? En getuige van bent?
7. Hoe duid je die signalen? Wat doe je er mee?
8. Hoe verbind je de signalen aan hun speciale status (oorlog, stress)/ de vluchtgeschiedenis en de mogelijke beperkingen van het verblijf op het schip?
9. Hoe weeg je de signalen uiteindelijk?
10. Welke invloed heeft de vlucht uit Oekraïne en het verblijf volgens jou op de opvoedsituatie van de kinderen en de signalen die jij ziet/ hoort
11. Brengt hun situatie specifieke risicofactoren op het ontstaan van kindermishandeling met zich mee denk je?
12. Als je denkt aan de meldcode en de richtlijnen kun je daar iets mee?
13. Hoe ervaar je jouw kennis over de achtergrond van vluchtelingengezinnen, specifiek met betrekking tot opgroeien, oorlog, stress en trauma
14. Waar dient volgens jou jeugdhulp aan Oekraïense gezinnen rekening mee te houden?
15. Heb jij behoefte aan kennis en ondersteuning als het gaat om ondersteuning van de gezinnen?
16. Zo ja, waar zou die kennis op gericht moeten zijn?